
Terezínská iniciativa

MIMOŘÁDNÉ ČÍSLO ČASOPISU MEZINÁRODNÍHO SDRUŽENÍ

duben 2021

Amputovaný život

Jiří a Jarka Diamantovi

Amputovaný život

Jiří a Jarka Diamantovi

Motto:

**Život je naplnění času mezi narozením a smrtí,
Každým okamžikem může začít věčnost.**

Úvodem

Každý z nás nosí v sobě kus minulosti, která se ve vzpomínkách postupem času přetváří. Filtrem minulosti se díváme na to, co se děje kolem nás. Zážitky z našeho dosavadního života ovlivňují také naše očekávání toho, co by se mohlo přihodit v budoucnosti. Prožil jsem dvě třetiny dvacátého století. Můj život byl do značné míry ovlivněn traumatickými zážitky v mládí, jež náhle ukončily jeho idylický průběh. Krutým zásahem osudu jsem se ve čtrnácti letech octnul sám ve světě rozbouřeném druhou světovou válkou. Byl jsem jediný z mé rodiny, který neskončil v plynových komorách v Birkenau. Můj život, tragicky amputovaný, probíhal nadále jinak než u mých vrstevníků. Musel jsem sám hledat vlastní cestu a žít jinak, než bylo předurčeno prostředím, v němž jsem se narodil. Po časovém odstupu, delším než šedesát let, pocituji potřebu zamyslet se nad tím, co jsem prožil, a hledat hlubší smysl svého života. Chtěl bych také objasnit své ženě, dětem a vnučkám běh svého života, pokusit se nalézt kořeny svého bytí, odkryt faktory, jež utvářely mou osobnost a ovlivnily má důležitá životní rozhodnutí a řídily moje jednání. Život má nejen délku, nýbrž i šíři a hloubku, která je dána hledáním cílů, jež mu dávají smysl.

Život člověka je nepatrným článkem v procesu spojujícím minulost s budoucností. Naše minulost je uložena v genech, některé z nich se během života projeví, jiné předáme dalším generacím. Jedinečným způsobem vyplňuje každý z nás čas mezi narozením a smrtí, jeho délka je u každého různá. Náš život je naplněn rozmanitými činnostmi, zážitky, myšlenkami a pocity. Usilujeme o to, abychom co nejdéle žili ve zdraví a aby náš život byl bohatý duchovními a materiálními statky. Každý dává přednost jednomu z nich a snaží se je předat svým potomkům. Svým způsobem usiluje takto o styk s věčností. Nemnozí nacházejí životní cíl, jenž je naplňuje pocitem uspokojení a zadostiučinění, málokterým z nich se podaří jej uskutečnit a poznat své životní poslání a hlubší smysl vlastního života.

Žijeme v neklidné době poháněné technikou, narůstajícími materiálními potřebami, neukojitelnou touhou po požitcích, penězích, moci, úspěších, uznání a věhlasu, nabitě stresem a konflikty. Životní tempo se zrychluje spolu s narůstajícími nároky. Řítíme se z mlhavé minulosti do nejisté budoucnosti rychlostí, která nedává možnost zastavení, zamyšlení, vzpomínání či hodnocení. Životní hloubku nahrazuje povrchnost, principy prospěchářství a bezpáteřnost. Jsme taženi davem, módou, tiskem, rozhlasem, televizí, reklamami, nadměrnou bezobsažnou komunikací, formálními společenskými styky, nekonečnými hovory o banalitách

J. D. v roce 1949 jako student

i telefonem někam do neznáma a zbaveni možnosti intenzivního prožitku, uvážené volby a zralého rozhodování. Mění se životní situace, sociální kontakty a nahodilosti často dostávají rozhodující vliv na naše jednání a nahrazují činy,

J. D. na sněmu Tereziánské iniciativy – duben 2007

vycházející z osobních pohnutek. Stáváme se objekty okolností, jež zatlačily subjektivní prožívání. Zautomatizovaný život ubíjí čas stereotypy, návyky a bezduchými rituály. Monotonnost života vyvolává nudu, depresi a úzkost, mnozí žijí v nezázivné přítomnosti a ztrácejí kontakt s minulostí a budoucností. Odpovědi na palčivé otázky života jsou odsunovány do stáří. Naštěstí se některé životní problémy objevují teprve v určité životní fázi a po řadě let ustupují problémům, jež přináší další životní období. Každá životní fáze má zřejmě svůj vlastní smysl. Než se nadějeme, objeví se závěrečná fáze životní a s ní palčivé otázky, které jsme dříve nevyřešili.

Ocitli jsme se v období činů, jež nestrpí odklad. Myšlenka, slovo a cit jsou snahou zastavit se uprostřed věčného dění, zachytit situaci v daném okamžiku a podržet jej delší dobu v paměti. Život člověka je v podstatě to, o co prosila naše paměť, stává se řetězem zážitků, jež v nás vyvolaly silné city a které významně ovlivnily další běh našeho života.

Vynasnažím se shromáždit co nejvíce kamínků z časem nahodané mozaiky vzpomínek svého pohnutého života. Chci tak učinit jednak pro svůj duševní klid, jednak pro své nejbližší, kteří mne k tomuto pro mne obtížnému kroku po léta povzbuzovali. Musel jsem překonat mnoho vědomých i podvědomých zábran, abych se k tomuto kroku odhodlal. Cesta do vlastní minulosti a nitra bývá nesnadná, patří však k lidským potřebám, jež mohou přinést trvalé pocity uspokojení, vnitřní klid potřebný před odchodem na věčnost. Vydávám se na tuto cestu s důvěrou, že povede k vytouženému cíli.

El Campello (Španělsko), květen 2008

Nečekané překvapení

Před časem jsem s přítelem z mládí navštívil židovský hřbitov v Uherském Brodě. Chodívám tam pravidelně, kdykoli se objevím v místech, kde se narodili moji rodiče a kde jsem jako dítě trávil prázdniny u mamčiných rodičů, kteří byli hrdí na prvního vnuka. Bylo to dávno, ještě před druhou světovou válkou, v době idylického dětství.

Našli jsme po šedesáti letech hřbitov opuštěný, zanedbaný. Před obřadní síní stojí lešení, brána je zavřena. Dostali jsme se dovnitř vedlejším vchodem. Chodíme po liduprázdných cestách, brodíme se vysokou travou, snažíme se najít známá jména na zašlých náhrobních kamenech. Hřbitov zeje samotou a opuštěním. Jdeme po cestičkách, po kterých kráčeli před mnoha lety ti, kdož jsou už dlouho na věčnosti. Pod náhrobními kameny s nápisy v češtině, němčině a hebrejštině leží ti, kdož měli štěstí, že unikli osudu těch, kdo je přežili. Většina z nich zahynula za války v nacistických koncentračních táborech, z více než tisíce židů, žijících poklidně v uzavřené čtvrti v městečku na moravském Slovácku, se po válce v roce 1945 vrátilo sotva sto. Našli tam místo, kde stávala synagoga, kterou vypálili nenávistní fašisté, opuštěné domy po těch, kdož zahynuli v plynových komorách koncentráků, a domy, v nichž dříve žili a kde teď bydleli jiní. Nikdo je nevítal, vraceli se jak cizinci do zničených Pompejí a hledali známé tváře, místa a pozůstatky majetku, jež by

jim připomínaly minulost. Museli začít znovu žít v místech, odkud byli vyhnáni. Bylo třeba najít bydlení, ubytovat se, hledat práci, obnovit zničené doklady a navázat společenské styky s těmi, které dříve znali. Nebylo to snadné. Rádost z přežití se mísila se smutkem nad tím, že se vrátilo tak málo členů židovské obce, že se často nenašlo ani deset mužů potřebných k tomu, aby se mohla konat bohoslužba v pátek večer v malé místnosti, jež měla nahradit zničenou synagogu.

Poválečný vývoj v osvobozeném Československu byl dramatický. Čekalo se, že se obnoví demokratické tradice Masarykovské republiky, která byla příkladem mnoha předválečných evropských státům. Návrat prezidenta Beneše z londýnského exilu sliboval šťastnou budoucnost. Bohužel se záhy začaly objevovat mraky na politickém nebi, které přivodily tragický únor v roce 1948, kdy se komunisté pučem zmocnili vlády. V květnu téhož roku vznikl Stát Izrael, aby židům, kteří se vrátili z koncentračních táborů a v původní vlasti nebyli vítáni, poskytl nový domov. Z Československa odjelo několik transportů do Izraele, mezi nimi i většina navrátilivších se brodských židů. Zůstalo jich jen málo, aby žili a dožili v místech, kde pobývali jejich předkové.

V obřadní síni židovského hřbitova zůstala pamětní deska se jmény těch, kteří byli jako jednotlivci za války odvedeni do věznic a koncentračních táborů. Našel jsem tam jméno strýce, mamčinina bratra, jehož zatkl proto, že po osmé hodině večer seděl na lavičce, která polovinou byla před domem. Židé v té době nesměli pobývat na ulici po osmé hodině večerní. Strýc Ervín skončil svůj život v Buchenwaldu, kde jsem po něm v lednu 1945 marně pátral. Hřbitov osiřel. Popel těch, kteří zemřeli v koncentracích, byl rozsypán kolem krematorií a místo nových hrobů zaujaly náhrobní kameny ze starého židovského hřbitova, který byl zrušen. Procházeli jsme se spolužákem z brodského gymnázia místy, která se stala symbolem tragické minulosti, zániku tradice a kultury, jež po staletí obohacovala malé slovácké město, rodiště Komenského, kde křesťané a židé žili spolu v míru a pohodě. Zmocnil se mne smutek, zesílený skutečností, že

Prarodiče Jindřich Diamant a jeho žena Berta a 8 z 10 jejich dětí

Adolf a Ernestine Löwy, prarodiče z matčiny strany

jsem u zadní stěny hřbitova nenašel mramorový náhrobní kámen tatínkových rodičů, na němž byla po válce vyryta jména jejich sedmi dětí, které s rodinou zahynuly. Přežil jsem jediný a z nápisu na náhrobku nebylo jasno, zda jsem nezahynul s ostatními. Byl jsem tím vším sklíčen.

Na policii mi řekli, že se takové věci stávají a starosta mi na můj dopis odpověděl, že to, co se stalo je politováníhodné a že se bude snažit podobným případům v budoucnosti zamezit. Nedlouho po té zmizel mramorový náhrobní kámen matčina otce, mého druhého dědečka. Zemřel v 69 letech v roce 1935. Babička zemřela v 83 letech v Terezíně v roce 1943.

Vraceli jsme se smutně hlavní hřbitovní cestou vroubenou letitými kaštany. Za nimi byly náhrobní kameny, často chátrající a nikým nenavštěvované. Vzpomněl jsem si na doby, kdy jsme před válkou navštěvovali s rodiči hroby předků, postáli u nich, zavzpomínali a před odchodem položili na obrubu kamene stébla trávy zatížená malým kamenem. Po válce jsem to při každé návštěvě Uherského Brodu dělal sám se svými nejbližšími. Mramorové kameny byly velmi drahé a řekli mi, že se na ně museli sourozenci složit. Pozlacená hebrejská písmena se třpytila do dálky, přečetl jsem stěží jména, obsah nápisu mi zůstal skryt. Víím jen, že otcův otec byl učitelem náboženství. Měli s babičkou jedenáct dětí. Syn Berthold zemřel rok po narození, pět synů a pět dcer se dožilo dospělosti. Tatínek Oskar byl druhý nejstarší syn a po předčasné smrti tatínka se musel v sedmi letech ujmout jeho role, poněvadž nejstarší bratr Jonáš toho nebyl schopen. Dědeček spáchal sebevraždu v roce 1902 poté, co bylo jeho zájezdní restauraci v Havřicích u Uherského Brodu odebráno právo poskytovat nocleh kočím a koňům před nastoupením další cesty. Babička vychovala sama deset dětí, dvě nejstarší dcery jí při tom musely pomáhat. Zemřela vyčerpáním v 69 letech v roce 1935. Maminka měla tři bratry, dědeček prodával krávy a koně, bydlel v židovské čtvrti v Uherském Brodě.

Snažil jsem si vybavit obrazy zemřelých, překrytých zážitky z války a vším, co jsem poté prožil. Časový odstup půl století vymazal mnohé z mé minulosti, míval jsem pocit,

že vzpomínky na mé rané dětství byly z mé paměti amputovány a že si vybavuji hlavně to, co jsem později slyšel ve vyprávění tet, které válku přežily.

Před válkou jsem bydlel s rodiči v Brně a každý rok jsme trávili prázdniny u maminčiných rodičů. Byl jsem jejich prvním vnukem, jemuž všichni věnovali mnoho pozornosti. Dědeček a babička Löwyovi bydleli v malém domku nedaleko synagogy. Za vchodem se širokou branou se šlo po chladných velkých kamenech do velkého dvora se stájemi a stodolou. Vše hlídal věrný pes Rigo, s nímž jsem se spřátelil. Práci zastal podomek Kaňa, pečoval o dobytek. Hrával jsem si na dvoře, měl jsem trojkolku, koloběžku a vše, co jsem potřeboval ke šťastnému dětství.

Smutná přítomnost mne probrala ze snění. Prošli jsme kolem hrobu strýce Jindřicha a tety Terezy, kteří se vrátili po válce z koncentračních táborů a ve věku, kdy mnozí pomýšlejí na penzi, museli začít nový život a obnovit zasilatelství spojené s prodejem uhlí, dříví a koksů. Jejich jediná dcera Eva, o tři roky starší než já, studovala lékařství na Masarykově univerzitě v Brně. Byla nesmírně hýčkána, a to nepříznivě ovlivnilo její povahu.

Rodiče Oskar a Olga Diamantovi v roce 1929

Z více než tisíce předválečných židů zůstalo v Uherském Brodě jen několik příslušníků různých generací. Nemohl jsem se zbavit stísněného pocitu svědka zániku kultury a tradice, v níž jsem vyrůstal a na kterou jsem po válce nemohl navázat. Uvědomil jsem si, že Hitler a jeho nohsledi vyřešili židovskou otázku v řadě středoevropských a východoevropských zemích, ve kterých zůstaly jen mizivé skupiny židů, které se i po válce mnohdy staly obětí antisemitských útoků, ba i pogromů. Kladl jsem si opakovaně otázku, co je podstatou tohoto chorobného sociálního jevu, který přetrvává i v zemích, kde téměř žádní židé nežijí. Co je příčinou zvláštního osudu židů a co tvoří jejich zvláštnost, jejich identitu, duchovní sílu a výrazný vliv na lidskou civilizaci v současné době? Vynasnažím se dát odpověď na tyto otázky popísem průběhu svého života.

První vzpomínky

Traduje se, že první vzpomínky většiny lidí sahají do období mezi třetím a čtvrtým rokem našeho bytí. To, co bylo předtím, zůstává zahaleno v temnotách. Opakované vyprávění rodičů vrhá mdlé světlo na toto prehistorické období lidského života. Oba rodiče i mladšího bratra jsem ztratil, když mi bylo čtrnáct let, musel jsem se proto spokojit s útržkovitými informacemi příbuzných a známých a s útržkami vzpomínek, které mi zůstaly.

Narodil jsem se v Brně 4. května 1930. Brno bylo tehdy druhým největším městem Československé republiky, hlavní město země Moravskoslezské. Žila v něm kromě Čechů poměrně velká menšina Němců a několik tisíc židů. Brno bylo průmyslové a obchodní středisko, v němž se každoročně konalo mnoho výstav a veletrhů. Zeměpisná poloha nedaleko Vídně a Bratislavy předurčovala toto město k tomu, aby se stalo místem mezinárodním a nadnárodním, v němž po mnoho let žili pokojně vedle sebe lidé různých národností, náboženství a politického přesvědčení. Můj otec Oskar Diamant byl zaměstnán jako zástupce a vedoucí textilního skladu firmy Hernych a spol. v Ústí nad Orlicí. Bydleli jsme v té době na Špilberské ulici číslo 2 pod proslulým hradem, který sloužil po staletí jako vězení pro politické odpůrce režimů. Moje první výlety v kočárku vedly do parku na kopci, na jehož vrcholu vévodil historický hrad celému městu. Tatínek hodně cestoval, měl k dispozici služební auto se šoférem Šromem, který nás také vozil na dovolenou k babičce a dědečkovi do Uherského Brodu. Byli jsme s maminkou často sami doma – až do narození bratra Tomáše 31. května 1934.

Tatínek měl za sebou pohnutý život. Narodil se 27. prosince 1895 v Havřicích u Uherského Brodu. Jeho rodiče vlastnili ve vsi zájezdní hospodu u hlavní silnice z Uherského Hradiště. V hospodě se koncem devatenáctého století zastavovaly povozy tažené koňmi s cestujícími, kteří tam přenocovali. Kočí vypřáhli znavené koně a odvedli je do stájí. Hosté se najedli v hospodě a přenocovali v pohostinských pokojích. Dědeček Jindřich Diamant a babička Berta, rozená Bergerová, měli jedenáct dětí, šest synů a pět dcer. Jedno z dětí, syn Berthold, se nedožil jednoho roku. Dědeček byl pobožný žid, byl učitelem náboženství. Velká rodina musela skromně žít, aby se ze skromných příjmů mohla uživit. Tatínek vypravoval, že chodil v zimě do školy v Uherském Brodě bos i ve sněhu, aby šetřil boty. Počátkem dvacátého století vzaly úřady dědečkovi oprávnění ubytovat závozníky, což mělo za následek citelné snížení skromných příjmů. Dědeček nesnesl pomyslení, že by jeho rodina měla živořit, upadl do deprese a po čase se na půdě oběsil. Babička zůstala sama s deseti dětmi. Starost o provoz hostince připadla jí a dvěma nejstarším dcerám, Anně a Rudě (Rudolfě). Roli otce musel převzít můj nezletilý otec, druhý nejstarší syn po strýci Jonášovi, který se pro tento odpovědný úkol nehodil, byl zasněný, uzavřený a žil více ve svých myšlenkách než ve skutečnosti. Anna a Ruda se musely věnovat úklidu restaurace, hlavně kuchyně, babička je nechtěla pustit k obsluze podnapilých závozníků. Ve volných chvílích se staraly o početné mladší

sourozence. Babička se po druhé nevdala, přestože ovdověla velmi mladá v roce 1902.

V první světové válce musel tatínek narukovat do rakousko-uherské armády. Bojoval v Polsku u Przemysle, později byl jako poddůstojník odvelen do Albánie. Tam onemocněl malárií, která vážně ohrozila jeho život. Měl vysoké teploty a byl delší dobu nemocen. Zázrakem se uzdravil a ujal se znovu odpovědného úkolu v rodině. Zavázal se, že se neožení, dokud všechny své sestry neprovdá. Své předsevzetí dodržel, provdal čtyři sestry, nejstarší Anna zůstala neprovdána. Oženil se s maminkou teprve ve 34 letech v roce 1929. Pracoval zpočátku v Uherském Hradišti v obchodě s textilem. Po sňatku se s maminkou odstěhovali do Brna, kde našel nové zaměstnání.

Maminka Olga, rozená Löwyová, narozená 1. listopadu 1902, pocházela z pobožné židovské rodiny v Uherském Brodě. Byla jedinou dcerou zámožného obchodníka s dobytčím Adolfa Löwyho. Měla tři bratry: staršího Arthura a mladšího Ervína a Alfreda. Byla o sedm let mladší než tatínek. Babička Arnoštka, rozená Zweigenthalová, se pečlivě starala o celou rodinu. Byl jsem první vnuk v rodině.

Navštěvovali jsme maminy rodiče jednou až dvakrát do roka. Trávili jsme prázdniny ve zvláštním pokojíku nalevo od vchodu do baráku, do něhož vedla těžká železná brána. Za ní byla temná široká chodba dlážděná studenými

S bratrem Tomášem v roce 1935

kameny. Za vchodem do našeho pokoje byla prádelna se starobylym kotlem. Naproti dveřím do našeho pokoje se šlo po několika schodech do obývacího pokoje dědečka a babičky. Za ním byla kuchyně. Chodba ústila do dvora obklopeného stájemi a zakončeného stodolou. Můj život u prarodičů v Brodě se odehrával převážně na dvoře. Chodíval jsem se dívat do stájí, pozoroval krávy a koně a hrál si s věrným psem Rigošem. Jezdil jsem hodně na trojkolce. Dosud mám na tuto dobu hřejivé vzpomínky.

Dům maminčiných rodičů byl v židovské čtvrti v Uherském Brodě. Říkali jí Židovna. Tvořila ji řada povětšinou špatně udržovaných baráků. Mezi nimi byla starobylá ulice z kočičích hlav. Uprostřed ní byl žlab pro odtok dešťové vody. Domy byly postaveny těsně vedle sebe. Tísnily se v nich početné rodiny v tmavých místnostech. Žily tam často rodiny příbuzných blízko sebe. Tatínkovi bratři Jonáš se ženou Friedou a s dětmi Jindrou a Haničkou bydleli nedaleko naproti našemu domu, bratr Josef s chotí Rélou, synem Janem a maličkou Amírou bydleli o kousek dál. K neprovdané tetě Anně se muselo jít o několik domů dál. Maminčini mladší bratři Ervín a Alfred byli tenkrát oba svobodní a bydleli u rodičů. Cestovali za firmu Opp, prodávali cukrovinky a zahrnovali mne lákavými laskomínami. Nejstarší maminčin bratr Arthur bydlel v Praze, kde se v roce 1935 oženil s velmi pěknou tetou Editou ze zámožné rodiny Kantorů. Bylo mi tenkrát pět let a byl jsem na jejich velkolepé svatbě. Občas jsme chodili na návštěvu k maminčinu strýci Jakobovi Zweigenthalovi. Byl velmi starý a slepý, chodil s bílou holí. Při každé návštěvě jsme byli štědrě pohoštěni jeho manželkou Helenou a dcerami Trudou a Elsou. Třetí dcera Marta odešla v třicátých letech minulého století bez vědomí rodičů do tehdejší Palestiny, kde s nadšením pomáhala budovat budoucí židovský stát. Nejmladší syn Robert bydlel tenkrát ještě u rodičů. Elsa měla v domě krejčovskou dílnu, kde s několika švadlenami čily dámské prádlo.

Židovská čtvrť byla oddělena od ostatního města silnicí, která vedla od nádraží na horní a dolní náměstí. Za zatáčkou bydlela tatínkova sestra Tereza s mužem Jindřichem Langerem a s dcerou Evou. Měli zasilatelství a prodávali dřevo a uhlí. Měli větší styky s křesťanskými obyvateli, než židé bydlící v poměrně uzavřené židovské čtvrti.

Když jsem začal chodit do židovské školy v Brně, jezdil jsem někdy do Brodu k babičce a dědečkovi vlakem sám. Dali mi na krk lístek s adresou a posadili mne do kupé ve vlaku. Měl jsem tenkrát pocit, že jsem už veliký a že mohu cestovat sám. Rodiče mi však tenkrát neřekli, že požádali jednoho známého pána, který pravidelně jezdil mezi Uherským Brodem a Brnem. Aby na mne cestou dohlédl.

Moje idylka hýčkaného jedináčka trvala do mých čtyř let. 31. května 1934 se narodil můj bratr Tomáš. Vypadal zcela jinak než já. Podobal se víc tatínkovi, byl štíhlejší, měl podlouhlejší hlavu, byl hbitý a obratný, dovedl se rychle přizpůsobit situaci. Já jsem měl sklon k otylosti po mamince, hlavu jsem měl kulatější, byl jsem uzavřenější, občas zasněný. Museli mne často bránit před Tomášovými útoky, neuměl jsem se dobře bránit.

Brzy po narození Tomáše jsme se stěhovali ze Špilberské ulice v Brně na Obilní trh číslo 14 do krásného bytu v prvním poschodí, z něhož bylo vidět do parku přes ulici a na porodnici napravo. Kousek od našeho bytu byla Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, na které jsem později v letech 1949 až 1953 studoval psychologii a filozofii. Cesty osudu bývají plny nepředvídatelných náhod.

V letech 1936 až 1941 jsem chodil do židovské obecné školy. Cesta k ní vedla Husovou třídou kolem jednoho z vchodů na Špilberk, podél dlouhé zdi. Chodíval jsem kolem výkladu fotografa, který dlouhou dobu vystavoval fotografii, na které jsem byl v námořnickém obleku s maminkou. Měli jsme přívětivou třídní učitelku paní Siegelovou a řídícího učitele pana Donnerbauma. Na léta strávená na obecné škole si vzpomínám jen matně. V paměti mně utkvěl výrok jednoho z učitelů, který při hodině napomenul dovádějícího kluka slovy „já ti šlápnu na krk“ a vzápětí se chystal tak učinit. Sympatický učitel Weinstein nám zpíval české písně a doprovázel se při tom hrou na kytaru. Léta mé docházky do obecné školy probíhala v době dramaticky se zhoršující mezinárodní politické situace. Nástup fašismu v sousedním Německu vyvolával stále zřetelnější ozvěny v okolních státech, také v Československu a zejména v Brně, kde bydlelo mnoho Němců, kteří se s fašistickou ideologií ztotožňovali.

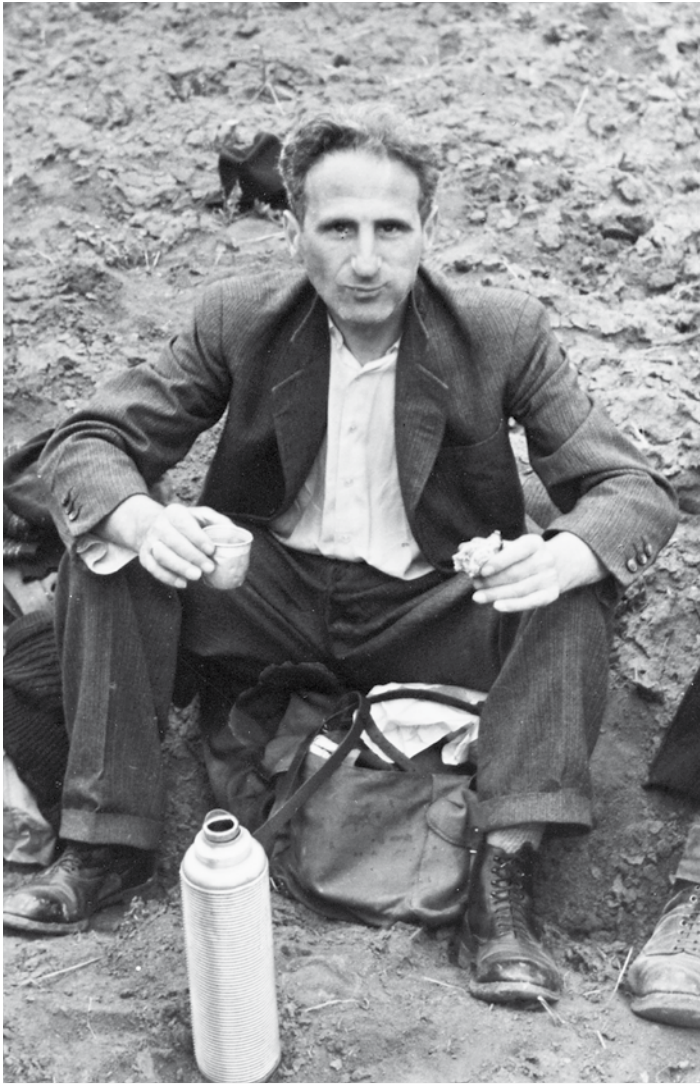
Schyluje se k bouři

Začalo to pozvolna. V brněnských ulicích narůstal počet německých nápisů. Němečtí občané a jejich děti začali nosit tradiční německé uniformy a odznaky ukazující jejich sympatie s nacisty. Napětí kolem nás rostlo. Docházely hrůzné zprávy o tragických událostech v Říši, množily se provokující manifestace a pochody Hitlerjugend, vysílaly se zlověstné Hitlerovy projevy. Nacisté ničili židovské obchody, vypalovali synagogy a přepadávali židovské spoluobčany. Někteří stále nemohli uvěřit, že by se příslušníci kulturně vyspělého národa mohli snížit k tak nelidským činům, což jim bránilo pochopit vzniklou situaci a včas dojít k nezbytnému rozhodnutí. K těmto lidem patřil zřejmě můj otec, přesvědčený humanista, sociální demokrat a zastánce ideálů prezidenta Masaryka.

Chodil jsem do třetí třídy obecné školy. Maminka s Tomáškem byla doma a řídila domácnost. Měli jsme vychovatelku a služku, žili životem zámožnějších příslušníků měšťanské třídy. Vyrůstal jsem v dvojjazyčném prostředí. Naše vychovatelka byla Němka, maminka měla německé školy, tatínek české. V době docházky do obecné školy jsem byl velmi zaměstnán, chodil jsem k učitelce angličtiny, měl jsem hodiny moderní hebrejštiny, učil jsem se hrát na housle, zpíval jsem v synagogálním sboru.

Tatínek záhy ztratil své výhodné zaměstnání v roce 1940. V tomtéž roce nás německý majitel vypověděl z bytu na Obilním trhu. Stěhovali jsme se do skromnějšího bytu Na Ponávce 38, který byl vedle synagogy, ve které jsem zpíval ve sboru. Tatínek musel pracovat manuálně na stavbě Maloměřického nádraží. Ve 45 letech musel od rána do večera

Otec Oskar během nucených prací za okupace v roce 1942

pracovat s lopatou a přehazovat písek. Za rok jsme museli do našeho třípokojového bytu přijmout další židovské nájemníky a spokojit se s jedním pokojem.

V poslední chvíli dělali rodiče plány, jak zachránit, co se dá. 12. března 1939, několik dní před obsazením Čech a Moravy nacistickými vojsky, jsem měl s bratrem Tomášem odletět do Londýna. Lifty (objemné kufry) byly předem odeslány do Belgie, letenky a pasy byly přichystány. V poslední chvíli však rodiče rozhodli, že nebudou trhat rodinu a naši cestu zrušili. Rodina jim byla nade vše. Toto rozhodnutí mělo však, bohužel, pro všechny tragické následky.

V té době byla perzekuce židů stále zřetelnější. Museli jsme chodit mimo byt s velkou žlutou židovskou hvězdou, nežidě se s námi nesměli stýkat, měli jsme být izolováni od ostatních. Po osmé hodině večerní jsme se nesměli objevovat na ulici, měli jsme zakázáno chodit do divadel, do kin, do některých restaurací a kaváren. Nacisté občas přepadali kavárny, do kterých dosud židé směli chodit. Přítomné židovské hosty naložili na nákladní auta a odvezli je do koncentračních táborů. Žili jsme v neustálém napětí, aby se tatínkovi něco nestalo. Němečtí výrostkové chodili po ulicích a vykřikovali nenávislná protizidovská hesla. Mnozí čeští

spoluobčané se také začali odvracet od svých dřívějších židovských přátel.

Po obsazení Sudet v říjnu 1938 vtrhla německá armáda 15. března 1939 na území okleštěné Československé republiky, čímž popřela „vůdcovy“ sliby, že po Mnichovské dohodě zajistí bezpečnost mé vlasti. 14. března 1939 byla vyhlášena samostatná Slovenská republika, v jejímž čele stál kněz Tiso, který s Hitlerem oddaně spolupracoval.

Zbytek Československa se následujícího dne proměnil v protektorát Čechy a Morava, jehož prezidentem se stal předseda Nejvyššího soudu dr. Emil Hácha. Stali jsme se přes noc součástí Hitlerovy říše a tím skončily naše možnosti vycestovat. Muselo to být pro tatínka trpké zklamání, když viděl následky svého tragického rozhodnutí. Některé příležitosti se v životě vyskytují jen jednou.

1. září 1939 přepadla nacistická vojska Polsko, začala 2. světová válka. Poměry se rychle zhoršovaly. Jednou jsme si hráli s několika židovskými chlapečky na chodníku před Národním divadlem Na hradbách nedaleko našeho bytu Na Ponávce. Najednou přišla skupina německých Hitlerjugend, začali na nás útočit a nadávali nám. Bránili jsme se a zahnali jsme je. Při odchodu začali rvát, že to řeknou rodičům a ti to povědí gestapu.

Dokud to šlo, chodili jsme s tatínkem do kavárny Opera naproti Národnímu divadlu. Tatínek se tam o víkendech setkával s přáteli a hovořil s nimi o aktuálních věcech. Já

Rodina J. D. před Muzeem v Terezíně v roce 1994

jsem se tam nudil, poručil mi limonádu a zmrzlinu, aby mne uklidnil. Nepodařilo se mu ve mně vzbudit zájem o kopanou, která byla jeho koníčkem. Fandil klubu Židenic, který hrál v lize. Dokud mohl, chodil na mezinárodní zápasy a brávil mne sebou. Pamatuji se, že jsem ho jednou zklamal, když jsem ho při zápasu Židenice–Ambrosiana požádal, abychom šli domů.

Válka byla v plném proudu a my seděli v pasti. Po naší zamítnuté cestě do Londýna v březnu 1939 uvažovali rodiče o možnosti odjezdu do Palestiny ilegálním transportem přes Jugoslávii. I z toho plánu nakonec sešlo. Zůstali jsme v Brně v prostředí, jež se k nám chovalo čím dál tím nepřátelštěji. Žili jsme v napjatém očekávání věcí příštích. Ty na sebe nedaly dlouho čekat. Jednoho dne jsme dostali z Uherského Brodu smutnou zprávu, že maminka bratra Ervína odvezli do koncentračního tábora. Důvodem jeho náhlého zatčení bylo to, že po osmé hodině večerní seděl na lavici, která vyčnívala z brány dědečkova domu na ulici. Kolem šli dva nacisté, kteří ho vyzvali, aby lavici zastrčil do chodby. Možná jim na to něco odpověděl, anebo ho odvedli i bez toho. Rodina byla zničena, nebezpečí bylo tentokrát příliš blízko a rána byla velmi citelná.

Válka byla v plném proudu, v červnu 1941 se přidala k západním frontám fronta na východě poté, co nacistická vojska napadla Sovětský svaz. Naděje na příznivou změnu vzrostly, zatím se však nic v tomto směru nedělo.

Docházku do obecné školy jsem skončil v červnu 1941. Byl jsem velmi dobrým žákem a učení mne bavilo. Byly však vydány nové předpisy a zákony, vylučující židovské děti z vyššího vzdělání. V Brně bylo židovské gymnázium, na které mne naši přihlásili. V roce 1940 jsme museli odevzdat hudební nástroje, vzali mi housle a ústní harmoniku, čímž předčasně skončilo moje hudební vzdělávání.

V té době vstoupila perzekuce židů do další fáze: začaly transporty do ghetta Terezín. Bylo jen otázkou času, kdy dojde řada na nás. Bratr Tomáš začal chodit do druhé třídy obecné školy a já jsem nastoupil do první třídy gymnázia v Hybešově ulici. Na tomto gymnáziu s velmi dobrou úrovní učila řada známých odborníků, malíř Otto Ungar vyučoval výtvarnou výchovu a profesor Eisinger nás učil českému jazyku. Budova gymnázia byla nedaleko Hlavního nádraží. Vyučování bylo dost nepravidelné. Bylo občas přerušováno různými akcemi anebo mimořádnými událostmi. Kromě školní docházky jsem dosud chodil do různých hodin, dávaných soukromými učiteli. Byl jsem také členem tělovýchovného spolku Makabi. Naším cvičitelem byl Fredy Hirsch, který byl nejen výborným sportovcem, nýbrž i skvělým vychovatelem. Měl na nás velký vliv. Nebyl jsem nikdy velkým sportovcem, do cvičení jsem však chodil rád.

Ve volných chvílích jsem si hrával na velkém dvoře mezi blokem Na Ponávce a blokem Na Kolišti s Tomášem. Jednou v zimě tam přišly děti jedněch sousedů a napsaly před námi do sněhu hanlivá protizidovská hesla. Řekli jsme to doma rodičům, byli z toho smutní. Občas jsem hrál s dětmi hokej. Většinou jsem hrával v brance.

Žili jsme v té době všichni v neustálém strachu, ve stoupajícím napětí a v očekávání povolání do transportu.

Tragédie začíná

Počátkem roku 1942 jsme se dozvěděli, že jsme zařazeni do transportu Ad do Terezína. Řadu měsíců předtím jsme žili s celou rodinou v jedné místnosti bytu Na Ponávce. Vedle žila rodina s jedním synem přibližně našeho věku a v posledním pokoji rodina se dvěma dcerami, což ve mně a v hochovi sousedů probouzelo erotické fantazie. V našem původním třípokojovém bytě žilo tenkrát jedenáct osob.

Povolání do transportu přišlo počátkem března a to zmobilizovalo naši rodinu. Směli jsme vzít sebou pouze to nejn nutnější a zavazadla byla omezena vahou. 23. března 1942 jsme nuceně opustili náš byt. Před vstupem do chodby, kterou jsme z domu vycházeli, nás očekávalo několik sousedů, aby se s námi rozloučili. Při loučení ujistil tatínek přítomné, že se za několik měsíců vrátíme. Byl optimista, anebo se jím v té chvíli snažil být? Netušil, že se jeho proroctví nesplní a že se po více než třech letech z celé rodiny vrátím jen já. Soustředili nás ve školní budově na Merhautově ulici. Spali jsme tam dvě noci a třetího dne ráno jsme vyšli pěšky z Černých Polí směrem k Hlavnímu nádraží. Tam nás naložili do osobních vagonů. Vyjeli jsme na severozápad směrem k Terezínu.

Jeli jsme dlouho, než jsme dorazili na nádraží v Litoměřicích. Vystoupili jsme z vagonu a seřadili se do pětistupů. Tatínka odvedli do jiné skupiny, ve které byli práce schopní muži. S bratrem a maminkou jsme šli do Terezínského ghetta do Hamburských kasáren. Tatínka ubytovali v nedalekých Vrchlabských kasárnách a zařadili ho do Weinsteinovy pracovní skupiny, jejímž úkolem bylo dopravovat nemocné do nemocničních oddělení. Moje transportní číslo bylo Ad 555. Často jsem nad ním přemýšlel a kladl si otázku, zda nemá hlubší smysl, pokud jde o mou budoucnost. V Hamburských kasárnách jsme žili ve velké místnosti namačkání vedle sebe. Zůstal jsem tam do léta. V červenci jsem byl přesunut do nově vzniklého domova pro chlapce L417, kde jsem nejprve bydlel na sedmičce, kde byl vychovatelem Franta Mayer, později na devítce s o něco staršími chlapci, kde nás vychovával Arna Ehrlich (Erban). Děvčata našeho věku bydlela nedaleko v domově L411.

V L417 jsem žil do prosince 1943 s věkovými vrstevníky v nejhorším období druhé světové války. Bylo nás v každém pokoji kolem dvaceti, byli jsme celé dny spolu. Bydleli jsme na kavalcích a sdíleli spolu hezké i hořké chvíle. Měli jsme ilegální vyučování na půdě budovy, děti v terezínském ghettu se nesměly účastnit pravidelného vyučování, které bylo za normálních poměrů pro děti povinné. Každý den jsme si nesli na půdu knihu na čtení, kterou jsme měli připravenou pro případ, že by se nečekaně objevila kontrola. V takovém případě jsme měli předstírat, že společně čteme. Na půdě domova L417 jsem za několik měsíců prošel první, druhou i třetí třídou gymnázia. Měli jsme vynikající učitele, kteří se nám s láskou věnovali. Univerzitní docent Bruno Zwicker mně vštípl lásku k zeměpisu a dějepisu, bankovní úředník, pan Kohn, mi dal základy matematiky, profesor Eisinger nás zasvětil do tajů češtiny a malíř, profesor Ungar, nás učil kreslit, v mém případě s malým úspěchem. V té době se v nás začala probouzet puberta. Začali jsme se ohlížet po

děvčatech z domova L411. Občas jsme s nimi pořádali společné kulturní akce, zpívali jsme spolu v souborech, hráli divadlo, pořádali společné besídky a navštěvovali představení oper a koncerty.

S rodiči jsem se pravidelně stýkal. Maminka začala pracovat jako kuchařka v kuchyni pro kojence, což podstatně zlepšilo naši životní situaci. Občas vynášela se spolupracovnicemi z kuchyně různé pochoutky, které nám zpestřovaly jídelníček, sestávající z jednoduchých jídel po vzoru německého Eintopfu. Strava pro kojence byla mnohem lepší. Kuchařky vynášely jídlo ilegálně, v ghettu to nazývali „organizování“. Pokaždé vynášela jídlo z kuchyně jiná kuchařka. Tatínek pracoval od začátku pobytu v Terezíně ve skupině Weinsteinově, přenášení nemocných byla práce velmi namáhavá.

Život v terezínském ghettu se vyznačoval vysokou kulturní úrovní. Sjíla se sem kulturní elita z mnoha evropských států. Konaly se zde zajímavé vědecké přednášky, nacvičovaly opery, divadelní představení, vznikala pozoruhodná literární díla, skladby a obrazy. Měl jsem možnost poznat řadu významných spisovatelů, hudebníků a vědců. Nezapomenutelné bylo setkání s vynikajícím spisovatelem Karlem Poláčkem, dojemně krásná byla nesčetná představení Smetanovy Prodané nevěsty, zpívané českými a německými zpěváky v češtině. Byl jsem ve sboru, který nacvičoval Krásovu jednoaktovou dětskou operu Brundibár. Tato opera vznikla v Terezíně a velice se nám dětem líbila. Znali jsme mnohé texty a melodie nazpaměť. Slyšel jsem několikrát Smetanovu Hubičku a Mozartovu Figarovu svatbu ve výborném provedení za řízení dirigenta Karla Ančerla nebo Rafaela Schächtera, který hrál na klavír a současně dirigoval hlavou. Operní díla byla podána sólisty a sborem bez scény a orchestru. Lidské hlasy byly doprovázeny dirigentem hrou na klavír. Slyšel jsem zpívat vynikajícího pěvce Karla Bermána. Prodanou nevěstu jsem znal celou nazpaměť, texty i melodie. Slyšel jsem ji mnohokrát jako vděčný posluchač při večerních zkouškách sboru a sólistů.

V domově L417 vycházelo několik časopisů, které vydávaly různé skupiny a samy je redigovaly. Někteří z nás si psali deníky, z nichž některé vyšly po válce. Napsal jsem v té době několik básní, které se mým rodičům velmi líbily, zejména báseň zvaná „Housle“. Vyjádřil jsem v ní svůj stesk nad odcizením mého milovaného nástroje.

V terezínském ghettu jsme byli dvacet měsíců. Po nás tam přijelo mnoho transportů nejen z protektorátu Čechy a Morava, nýbrž i z jiných států v Evropě – z Německa, Holandska a dalších. V lednu 1943 přijelo několik transportů z Uherského Brodu a okolí. Bylo v nich mnoho mých příbuzných. Tyto transporty byly ubytovány v Ústeckých kasárnách. Vědělo se, že zůstanou v Terezíně jen několik dní a že odtud pojedou dál na Východ do různých koncentračních táborů v Polsku a v pobaltských republikách. Měli jsme sotva čas na setkání se strýci, tetami, bratrance a sestřenicemi, některé jsme vůbec neviděli. Z transportu na Východ nebylo možno nikoho vyreklamovat. V Terezíně z těchto transportů zůstalo jen několik starých nemocných lidí. Mezi nimi byla moje babička Löwyová, maminka hodná maminka, malá,

Dcery Zuzana a Michaela na konci kolejí v Birkenau v roce 1994

Rodina J. D. v Osvětimi v roce 1994

Rodina J. D. před ruinami plynových komor v Birkenau, 1994

Interview s J. D. před pozůstatky tábora Bllb, 1994

shrbená, obětavá, starající se o všechny a zahrnující mne láskou. Dali ji do nemocnice, kde za několik dní zemřela. Dožila se 83 let. Maminka se nepřála, abychom ji s bratrem v nemocnici navštívili, chtěla, abychom si na ni uchovali vzpomínky z lepších dob, kdy byla naší milou hostitelkou ve svém domě v Uherském Brodě.

V Terezíně byl už před naším příjezdem nejmladší bratr tatínkův Siga (Vítězslav) s tetou Olgou a sestřenicemi Valynou a Evou. Přijeli sem už v listopadu 1941 transportem z Prahy. Strýc byl elektrikář, měl výsadní postavení a samostatnou místnost zařízenou jako dílnu v Magdeburských kasárnách. Měl možnost stýkat se služebně s různými esesáckými veličinami, mimo jiné s Eichmannem. Udržoval a opravoval elektrická vedení a přístroje a odpovídal za jejich provoz. Sestřenice Eva, jeho mladší dcera o rok starší než já, bydlela od léta 1942 v dívčím domově L411, starší Valyna také. Celá strýcova rodina přežila válku v Terezíně a vrátila se po osvobození do Prahy. Z ostatních tatínkových sourozenců nezůstal v Terezíně nikdo, z mamčiných bratrů tam žil do října 1944 nejstarší Arthur se ženou Editou a dcerou Riou. V říjnu 1944 strýce Arthura zařadili do transportu, jeho žena a dcera však zůstaly v Terezíně. V témže transportu odjel strýc Ota Spitz, manžel mladší tatínkovy sestry Army, která byla se synem Poldíčkem také deportována do Birkenau, kde oba zahynuli.

Náš pobyt v Terezíně byl předčasně ukončen. Jednoho dne chytili kontroloři jednu z kuchařek kuchyně pro kojence, když při odchodu vynášela v tašce hrnce s potravinami pro sebe i pro ostatní kuchařky. Při výslechu všechny udala, tedy i maminku. Za trest pak byli všichni zařazeni do nejbližších transportů do Birkenau. Naše terezínská idyla takto nečekaně náhle skončila. Byli jsme zařazeni do transportu, který odjel z Terezína 15. prosince 1943. Bylo mi tenkrát třináct a půl roku, bratr Tomáš neměl ani deset let, mamince bylo 41 roků a tatínkovi 48 let. Odešli jsme pěšky do Litoměřic, kde nás na nádraží naložili do vagonů připravených na dalekou cestu na Východ.

V pekle

S domovem L417 jsem se těžce loučil. Pobyt v něm ve mně zanechal mnoho pěkných vzpomínek. Můj pobyt na devítce byl náhle přerušen, takže jsem se ani nestačil se všemi rozloučit.

Cesta do Neznáma byla dlouhá a těžká. Byli jsme namačkáni v zavřených nákladních vagoncích. V rohu stály primitivní záchody. Náš majetek se scvrkl na několik nevelkých zavazadel. Nevěděli jsme kudy a kam přesně jedeme, ani co nás čeká. Věděli jsme jen, že jedeme na Východ. Mluvílo se o koncentračních táborech, nebylo však známo, do kterého z nich tento transport pojedje, hovořilo se o Birkenau, součástí nevalně známého osvětlimského koncentračního tábora s mnoha plynovými komorami. Věděli jsme jen, že jedeme do horšího. Jeli jsme tři dny a dvě noci, zastavovali na různých nádražích, na některých jsme dlouho stáli. Nemohli jsme poznat, kde právě stojíme, pohled z malého okýnka neposkytoval dostatek informací.

17. prosince na večer jsme konečně dorazili na špatně osvětlenou rampu. Přišel povel, abychom opustili vagony a zavazadla v nich ponechali. Dosud jsme nevěděli, zda jsme v Birkenau. Byl studený prosincový večer. Seřadili nás do skupin. Ocitli jsme se na pověstné rampě, kde neméně pověstný táborový lékař Mengele třídil příslušníky transportu. Pouhým pohybem palce pravé ruky posílal lidi na smrt v plynových komorách. Nás naštěstí tento osud zatím nečekal. Poslali nás s ostatními pro život vyvolenými do rodinného tábora BIIb, kde jsme měli prodělat šestiměsíční karanténu, po které se mělo rozhodnout o dalším osudu každého z nás. Ty, které Mengele bezdůvodně odsoudil na smrt, naložili na nákladní auta a odvezli z rampy do plynových komor.

Do tábora jsme došli po silnici, po jejíž obou stranách byly nataženy ostnaté dráty a za nimi dřevěné baráky, původně stavěné jako stáje pro koně. Staly se teď obydlení pro stovky vězňů. Vešli jsme branou do tábora. Prošli jsme rozsáhlým prostranstvím, za kterým stály dvě řady baráků, na levé straně pro ženy a děti, na pravé pro muže. BIIb byl zvláštní tábor pro židy z terezínského ghettu. Jeho výsadou bylo, že poprvé v historii Birkenau v něm mohli bydlet muži, ženy a děti společně a mohli se scházet. U ostatních táborů v naší řadě tomu tak nebylo. BIIa byl přechodný tábor pro příchozí, anebo pro vězně vybrané pro plynové komory, BIIc byl zprvu ženský tábor, BIIId tábor pro muže schopné práce, BIIe tábor pro cikány a BIIf tábor nemocniční, kde lékař Mengele prováděl své nelidské pokusy na dvojčatech.

Začal nám nový život, mnohem drsnější než v terezínském ghettu, na které jsme vzpomínali jako na ráj. Bydleli jsme s maminkou a s Tomáškem v jednom baráku, tatínek bydlel zvlášť. Bylo mi třináct a půl roku, když jsem byl konfrontován s mezními podmínkami lidské existence, kdy šlo výhradně o pouhé přežití. Zimy v jihozápadním Polsku byly drsné, toho roku byla zima zvlášť tuhá, denně jsem viděl lidi umírat. Při večerních apelech byli denně počítáni všichni živí, zdraví a nemocní, i mrtví, kteří leželi na sněhu za baráky a čekali na žebříňák, který je odvážel do krematoria. Cestou spadla někdy na silnici část lidského těla. Při pohledu na to, jak se s mrtvými zachází, nám bylo smutno a úzko.

V rodinném táboře jsem se shledal s několika známými a přáteli z Terezína. Chodili jsme tam každý den ráno do zvláštního bloku pro děti, kde jsme byli celý den zaměstnáni. Pod vedením Fredyho Hirsche, který byl před lety mým cvičitelem v Makabi Brno, jsme si tam hráli a nacvičovali různé hry. Připravovali jsme představení „Sněhurka a sedm trpaslíků“, na které se přišli dívat také esesáci. Dostavil se také velitel tábora Buntrock a jeho nadřízený Schwarzhuber. Dospělí byli v táboře zaměstnáni především udržováním pořádku a zajišťováním pravidelného chodu života. Žili jsme od jídla k jídlu, žaludek se nám zmenšoval a pravidelně kručel hladem. Ráno jsme dostávali šálek kávy, v poledne litr polévky z tuřínu, špenátu nebo jiné zeleniny, večer jsme dostali denní porci chleba – čtvrtku vojenského komísárku, kousek margarínu a trochu marmelády. To bylo vše, co jsme za den dostali k jídlu a z toho jsme museli být živí. Naše strava byla chudá na bílkoviny, maso jsme neznali,

ani pevnou stravu kromě chleba. Tatínek byl vášnivý kuřák a nejednou vyměnil svou porci chleba za cigarety.

Rodinný tábor českých židů v Birkenau vznikl na podzim roku 1943, kdy tam přijely dva zářijové transporty z Terezína s pěti tisíci vězni. Když jsme přijeli v prosinci téhož roku, setkali jsme se s několika příbuznými ze zářijových transportů, s tatínkovou sestrou Giselou, s jejím mužem, synem Erichem a dcerou Editou. Občas jsme se navštěvovali, vyměňovali si zkušenosti a hovořili o strastech a starostech spojených s pobytem v táboře, zejména o hrozbě plynových komor. V únoru jsme všichni směli poslat příbuzným a známým lístek se zprávou, že se nám daří dobře. Museli jsme však napsat datum z konce března.

Koncem února 1944 se začalo v táboře stupňovat napětí v souvislosti s vypršením šestiměsíční karantény zářijových transportů. Opakovaně jsme hovořili o tom, co bude následovat, co na vězně ze zářijových transportů čeká. V jednom z těch hovorů se Editka na mne smutně podívala a řekla: „Já vím, co na nás čeká, půjdeme všichni tam.“ Ukázala rukou směrem ke komínům krematorií, z nichž se často kouřilo. Večer se nad nimi vznášely několikametrové plameny, které ohýbaly železné tyče kolem nich. Snažil jsem se Editu utěšit, dát jí alespoň špetku naděje na přežití. Bylo to však marné. Její obavy se splnily. K přípravě likvidace příslušníků zářijových transportů došlo ve výroční den narození prvního prezidenta Československé republiky Tomáše Garrigua Masaryka 7. března 1944. Tento státník, filosof a humanista si získal obdiv a uznání nejen ve vlastní zemi, nýbrž i v okolních státech, ani Hitler se za jeho vlády neodvážil napadnout stát Čechů a Slováků. Cynismus a sadismus nacistů neznal mezí.

7. března 1944 byli všichni ze zářijových transportů přemístěni do vedlejšího tábora BIIa a odtud dalšího dne nákladními auty odvezeni do plynových komor za dozoru ozbrojených esesáků a cvičených psů. Nebránili se, rezignovali a podrobili se svému osudu. Vzpomněl jsem si na Editina slova a bylo mi smutno. Tak se tábor BIIa vylidnil, což jen zesílilo náš zármutek a obavy z budoucnosti.

Počet obyvatel našeho tábora BIIb se snížil na polovinu. Večer jsme s úzkostí pozorovali vysoké plameny, šlehající z komínů dvou krematorií a vzpomínali na ty, s nimiž jsme ještě minulý den hovořili. Pocit bezmocnosti, potlačované zloby a nesmírná lítost se nás zmocnily a přetrvávaly řadu dní spolu s obavami o vlastní osud. Otázka, co se stane s námi, až zakrátko vyprší naše šestiměsíční karanténa, se nám stále vracela na mysl. Kdy přijde na nás řada? S nejistotou jsme hleděli skrze elektrinou nabitě ostnaté dráty do táborů kolem nás.

Život v táboře šel dál, čas se nezadržitelně šinul do tajemné budoucnosti, jež měla přinést odpověď na naše otázky. Do Birkenau přijížděly téměř denně nové transporty z různých evropských zemí. Za ostnatými dráty na rampě, kam dorazily vlaky, jsme viděli hromady zavazadel, která třídili muži v pruhovaných vězeňských oblecích, členové zvláštního komanda, nazývaného „Kanada“. Vynášeli zavazadla z vagonů poté, co znavení vězňové z nich vystoupili, třídili je a odváželi do skladišť, kde část jejich obsahu byla použita

pro „zimní pomoc“ německým vojákům na frontách. Mnozí majitelé zavazadel mezitím skončili svou životní pouť v krematoriích a odebrali se k Bohu, v něhož nepřestali věřit, i když dopustil, že tak nelidským způsobem museli zahynout.

Nastalo jaro a blížil se konec naší šestiměsíční karantény. V květnu přijely další dva transporty z Terezína, které doplnily počet vězňů a staly se předzvěstí dalších opatření. Začaly se šířit různé pověsti, že prý pojedou transporty mužů a žen na práci do Německa, že bude selekce a že budeme mít stejný osud jako zářijový transport.

Začal červen. Jednoho dne přišel rozkaz vypravit transport práce schopných mužů a po něm transport práce schopných žen. Zájemci se dostavili na selekci prováděnou pověstným lékařem-zločincem Josefem Mengelem a jeho kolegy. Vybrali asi tisíc mužů a tisíc žen. Ti zanedlouho opustili tábor s novou nadějí na přežití. Ti, co v táboře zůstali, byli čím dál tím neklidnější. Za několik dní následovala další selekce pro další transport mužů a žen. Po odjezdu těchto dvou transportů by byl osud zbylých zpečetěn. Čekalo se na kritický den odvozu do plynových komor. Mnozí se pomalu loučili se životem. Někteří upadli do deprese, jiní leželi apaticky na kavalcích a nebyli schopni žádné akce. Život v táboře BIIb počátkem července 1944 zcela vykojil z běžného denního pořádku. Pobíhal jsem neklidně po táboře a lámal si hlavu nad tím, jak přežít a vyváznout z klece, která se stále pevněji zavírala.

5. července se po táboře rozletěla zpráva, že Mengele bude provádět ještě jednu mimořádnou selekci, do transportu mužů chybělo ještě sto práce schopných dospělých mužů. Kromě toho se naskytlá potřeba vybrat určitý počet chlapců ve věku od dvanácti do patnácti let, kteří by měli plnit funkci poslíčků (Laufer, v táborové řeči pípl) různých esesáků a vyšších funkcionářů z řad vězňů (Kapo, Blockälteste). Intuitivně jsem vycítil poslední možnost záchrany života. Přemluvil jsem tatínka, aby šel se mnou na selekci, aby se alespoň dva z naší rodiny zachránili. Tatínek těžce procítil ze svých idealistických představ o německém národě, jenž dle jeho představ neměl být schopen, jako vysoce kulturní národ, páchat takové zločiny proti lidskosti, jako je hromadné plynování nevinných mužů, žen a dětí jen proto, že jsou židé. Musel jsem ho jako nezletilý hoch přesvědčovat o tom, že vysoké plameny, které téměř denně šlehají z komínů blízkých krematorií a pach spálených kostí pocházejí ze spalovaných mrtvol těch, kdož zahynuli v plynových komorách. Byl jsem odjakživa realistický pesimista, který se snažil vidět věci tak, jaké jsou a přitom se nevzdávat životních ideálů. Tatínek byl tvrdým životem vychovaný idealista, věřící v dobro a ochotný druhým pomáhat tak, jak to po předčasné smrti svého otce dělal ve své rodině. Maminka ani neuvažovala o tom opustit Tomáška, který ve svých deseti letech neměl možnost přežití. Ze všech matek v našem táboře jen dvě zanechaly své děti jejich osudu a šly do transportu, aby zachránily vlastní život, všechny ostatní volily raději smrt, než aby své děti opustily. Tatínek nerad přijal můj návrh. Když jsme před časem mluvili o možnosti smrti v plynové komoře, řekl mi, že když budeme muset zemřít,

že bude nejlépe, abychom jako rodina zemřeli společně. Byl jsem tenkrát v pubertě, chtělo se mi hrozně dále žít, nemohl jsem s ním souhlasit.

Šli jsme s tatínkem před blok, v němž se měla selekce konat. Stáli jsme seřazeni na nádvoří, muži vlevo, chlapci vpravo, čekali na příchod lékařů-esesáků, kteří měli rozhodnout o našem bytí či nebytí. Místo nich se však objevil robustní esesák Buntrock a podezíravě si prohlížel dospělé kandidáty selekce. Pojednou se obrátil na mého otce se zlověstnou otázkou: „Čím jsi?“ Tatínek byl zřejmě tou otázkou překvapen a nejistě odpověděl podle pravdy „nosičem nemocných“. Nebyla to odpověď, která by primitivnímu esesákovi imponovala, chtěl raději vidět židy – řemeslníky nebo dělníky pracující rukama. „Vystup a odejdi,“ nařídil zlostně tatínkovi. Ten sklíčeně vyhověl rozkazu a pomalu odcházel z řady do tábora. Všem bylo jasné, že rozsudek smrti byl vykonán. Tatínek měl od začátku ambivalentní postoj k selekci. Rezignoval s pocitem, že pro mě udělal, co mohl a že se to nepovedlo. Vyšší moc za něj rozhodla, aby zůstal u maminky a u Tomáše, aby s nimi zemřel. Nikdy nezapomenu na tu chvíli, kdy tatínek rezignovaně odcházel z řady a přestal o svůj život bojovat. Bylo mi ho líto, měl jsem výčitky svědomí a také jsem se snažil mít pochopení pro to, jak mu asi bylo. Dnes to úplně chápu a domnívám se, že měl pocity úlevy nad tím, že své dilema nemusel vyřešit sám. Zřejmě se nezbavil pocitu viny za svá váhání a nesprávná životní rozhodnutí, jež přivedla katastrofu naší rodině. Já jsem si také dlouho vyčítal, že jsem v kritické situaci opustil rodiče a bratra. Moje mládí a nezdolná chuť k životu však nakonec zvítězily.

Čekání na rozhodnutí o našem životě bylo dlouhé a tísnivé. Konečně se dostavili Mengele a König, takže selekce mohla začít. My chlapci jsme nastoupili poté, co bylo vybráno sto dospělých mužů na doplnění posledního transportu tělesně zdatných schopných těžké práce. Museli jsme se vysvléct do naha, přehodit si oděv přes ruku a předstoupit před komisi. Nepatřil jsem k nejurostlejšími věkovým vrstevníkům, byl jsem poměrně malý, nikdy jsem však nebyl hubený. Sklon k tloušťce jsem zdědil po mamince, tatínek s Tomáškem byli štíhlí. Tentokrát mi moje otylost zachránila život. Vybrali nás 98 silnějších chlapců, kteří měřili alespoň metr a půl. Já jsem měřil o něco méně, za to jsem byl silnější postavy, a to rozhodlo v můj prospěch. Nedokázal jsem se z toho však radovat, měl jsem stále před očima tatínka odcházejícího rezignovaně zpět do tábora.

Několik dní před selekcí jsem hovořil s maminkou o tom, že bych se chtěl pokusit zachránit se, pokud by se k tomu naskytla příležitost. Mluvili jsme o tom, zda máme zůstat spolu až do konce, nebo zda se mám alespoň já pokusit o přežití, aby někdo z rodiny zůstal naživu. Tatínek a maminka mi nejprve domlouvali, abych neodcházel, abychom raději zemřeli společně. Mně se ale chtělo tolik žít, něco se ve mně tomuto řešení vzpíralo. Těžce jsem nesl, že se budu muset s rodiči a bratrem rozloučit, chtěl jsem však dále nést pochodeň naší rodiny do nejisté budoucnosti. Tenkrát jsem netušil, že se po válce vrátím jako jediný mužský potomek z celého našeho rodu Diamantů i Löwyů. Mladý člověk

v období puberty bývá často sobecký, myslí především na sebe a na sebezachování. Je v tom snad kus moudrosti Přírody a jejího Stvořitele, život je nutno uchovat a předávat z jednoho pokolení dalšímu pokolení jako pochodeň spojující minulost s budoucností.

Den před odchodem z rodinného tábora, 5. července 1944, měsíc po invazi spojenců v Normandii, jsem naposledy hovořil s maminkou. Procházeli jsme spolu po táborové ulici oddělující baráky mužů od baráků žen a dětí. Hovořili jsme o nejpodstatnějších věcech člověka: maminka ve stínu smrti, já ve stínu nejisté budoucnosti. Životní podmínky v Birkenau přinutily nás nezletilé děti předčasně dospět a vzít odpovědnost za vlastní život do vlastních rukou. Maminka se pojednou ke mně obrátila a řekla: „Já vím, ty musíš jít, aby se alespoň jeden z nás zachránil. Věřím, že ty se zachrániš.“ Byl jsem jí za ta slova vděčen a uvědomil jsem si, že mi dávají nejen silnou naději, nýbrž že jsou také pro mne závazkem na celý další život. Maminčina slova mi vdechla naději a sílu k dalšímu boji o záchranu života a jeho zachování do budoucnosti. Poté jsem měl poslední rozhovor s tatínkem. Změnil svůj původní názor a přidal se k poselství maminky. „Po válce vyhledej tetu Rudu, ta se o Tebe postará,“ byla jeho rada. Nakonec jsem se rozloučil s Tomášem, jediným bratrem. Dodnes sourozence postrádám, měl jsem pocit, že my dva bychom se v životě dobře doplňovali.

6. července jsem se s rodiči a bratrem viděl naposledy. Když se tatínek před měsícem dozvěděl o invazi spojenců ve Francii, prohlásil, že se za tři měsíce vrátíme domů. Netušil, že se ani toto jeho proroctví nesplní. Snad si to – podobně jako při odchodu z Brna do Terezína – uvědomoval, snad se pouze snažil dát naději sobě i nám. Já jsem zůstal celý život pesimistou, který se raduje, když se jeho obavy či předpovědi nesplní.

Dopoledne toho dne nás vybrané chlapce svolali, seřadili a pak jsme již ve skupinách odcházeli z rodinného tábora v likvidaci. Byly to velmi bolestné okamžiky loučení s těmi

Modlitba několika Birkenau boys a jejich hostů před ruinami plynových komor v Birkenau, 1994

nejdražšími, které poznamenaly celý náš další život, jenž byl od té chvíle násilně amputován. Patří k nejbolestnějším zážitkům mého života. S přibývajícím věkem se tento den častěji vrací do mé mysli a já se pak snažím vymýšlet situace, jež by bývaly vedly k jiným řešením.

Dnes chápu, že mnozí bývalí vězňové nacistických koncentračních táborů se po válce vrátili domů se silným pocitem viny, že oni sami se zachránili, zatímco jejich nejdražší museli zahynout. Někteří z nich, kteří prožili útrapy těchto táborů v dospělém věku, se s tímto pocitem viny ani po mnoha letech nedovedli vyrovnat a spáchali dokonce i sebevraždu, aby se tohoto utrpení zbavili. Mezi nimi byl i slavný vězeň koncentračního tábora Birkenau italský chemik a spisovatel Primo Levi.

Odcházeli jsme z tábora v sevřené jednotce pomalu, pod dohledem esesáků. Sledovaly nás oči mnohých, kdož v táboře zůstali. Ostatní tam leželi na kavalcích a čekali na smrt. Nedošli jsme daleko. Poté co jsme vyšli z táborové brány, dali jsme se po silnici doleva a po několika stech metrech jsme zabočili opět doleva k bráně mužského tábora BIIb, v němž žili dospělí praceschopní muži různých národností a náboženství.

Ubytovali nás v baráku číslo třináct, jehož dvůr byl ohraničen zdí. Bydleli v něm ti, kteří se dopustili nějakého přestupku proti táborovému řádu a byli tam z trestu přeloženi. Naši skupinu dali do tohoto trestaneckého bloku zřejmě proto, abychom nemohli vidět, co se zanedlouho bude dít v nedalekém rodinném táboře českých židů BIIb, který bude v nejbližších dnech likvidován. Jedno životní období nám skončilo, druhé začínalo. Museli jsme se jako ostatní dospělí muži postarat v táboře BIIb o sebe a snažit se přežít. Bylo mi tenkrát čtrnáct let a musel jsem být předčasně dospělý.

Mezi životem a smrtí

Byly to pro nás těžké dny. Museli jsme si rychle zvyknout na tvrdé životní podmínky pro dospělé muže a my byli přece jen v mnohém nedospělí. Náš další vývoj byl náhlým

zásahem osudu urychlen, takže jsme náhle přeskočili celé vývojové období mezi pubertou a dospělostí. Život na nás doléhal s veškerou tíží a pojednou jsme nesli odpovědnost sami za sebe a za uchování vlastního života.

Tvořili jsme zvláštní skupinu mezi obyvateli baráku číslo třináct. Večer se z práce vraceli zajatí ruští vojáci, kteří se jednou či vícekrát pokusili o útěk z tábora. Museli vykonávat fyzicky namáhavé práce v táboře a jeho okolí. My jsme byli první dny uzavřeni mezi dvěma baráky a směli jsme se pohybovat jen na dvorku mezi nimi. Náš blok byl obehnán zdí, za kterou jsme se nedostali. Někteří z nás se přece jen pokoušeli přelézt zeď směrem k vedlejšímu bloku jedenáct, kde bydleli členové Sonderkomanda, vězňů, jejichž úkolem bylo odvážet mrtvolky zplynovaných vězňů a spalovat je v pecích nebo na zvláštních hromadách. Již v prvních dnech pobytu v táboře mužů si někteří z nás našli své ochránce mezi členy této pracovní skupiny. Ti pracovali většinou v noci a přes den spali, anebo trávili čas pitím alkoholu, který jim měl pomoci zapomenout na útrapy jejich současného života. Tito muži věděli, že jejich život brzy skončí. Po šesti měsících byli sami zaplynováni v krematoriu jiného tábora. Jejich jedinou nadějí bylo, že válka do té doby skončí. Jejich výsadou bylo, že si mohli ponechat leccos, co lidé z transportů sebou přivezli: potraviny, pití, šatstvo, šperky a jiné. To vše však bylo jen slabou útěchou za to, že někteří z nich museli pomáhat při zaplynování vlastních žen, dětí či příbuzných, přátel nebo známých. Těžko si lze představit horší osud, tragičtější životní situaci. Při první ilegální návštěvě bloku jedenáct, kdy se mi podařilo nepozorovaně přelézt zeď oddělující náš barák od jejich ubikace, jsem našel na jedenáctce vězně jménem Diamant, který se mne nadšeně ujal z radosti nad tím, že našel jmenovce. Vyprávěl mi o svém osudu na třetím poschodí kavalce, kam jsem za ním vylézal, vyprávěl o své ženě a dětech, jejichž mrtvolky musel spálit. Oči se mu zalily, z úst mu páchl alkohol. Pocházel z Polska a denně vídal stovky mrtvých. Čekal už jen, kdy přijde sám na řadu. Když jsem k němu přišel po druhé, sdělil mi, že včera v noci z desátého na jedenáctého července 1944 šel do plynu transport z rodinného tábora BIIb. Zaslzel jsem, moji rodiče a bratr byli mrtví a já jsem byl několik set metrů od nich a nemohl jsem jim pomoci. Snažil jsem se v uplynulých třech dnech opakovaně s nimi navázat kontakt. Napsal jsem jim několik krátkých dopisů na kousky papíru, které jsem přivázal na kamínky. Házel jsem jeden po druhém přes ostnaté dráty směrem k nim do tábora BIIc, který ležel mezi nimi a mnou. Doufal jsem, že některý z těch dopisů dostanou a že mi pak snad odpoví. Nestalo se tak. Dopisy zřejmě nedošly.

Zpráva o smrti mých nejbližších udeřila jako blesk. To, čeho jsem se bál, se stalo skutečností dříve, než jsem se nadál. Při pohledu na vysoko šlehající plameny z nedalekých krematorií, které svým žářem ohýbaly tyče na vrcholu komínů, jsem si uvědomil, že jsem zůstal na tomto světě sám, že jsem jediným a posledním členem rodu, který dosud žije a má naději na přežití. Bylo mi tenkrát čtrnáct let, moji věkoví vrstevníci mysleli hlavně na sport, hry, děvčata a na všední věci každodenního života, veselé i smutné. Já a se

mnou devadesát sedm chlapců jsme byli vrženi do situace, kdy bylo především nutno uchovat si vlastní život v nelidských podmínkách.

Zařadili nás do pracovní skupiny, která měla za úkol tlačit žebříňáky (Rollwagen) a převážet na nich různý materiál z místa na místo. Jednoho dne nás jelo osm s tím vozem do krematoria číslo tři. Měli jsme naložit polena, jež byla používána ke spalování nebožtíků, a dovézt je na druhý konec tábora, kde měly být postaveny protiletické kryty. Projeli jsme branou krematoria a přistavili vůz k polenům, jež byla vyskládána podél plotu. V době, kdy byla polena naskládána, se někteří z nás rozběhli po terénu krematoria a dostali se do předsíně plynové komory. Byl jsem jeden z nich. Vnikli jsme nenápadným vchodem do šatny, kde byly lavice a věšáky. Po stěnách bylo mnoho nápisů s instrukcemi. Na smrt odsouzení se měli vysvléct, pověsit své svršky na věšáky a odebrat se do další místnosti – plynové komory. V nápisech na zdech se projevoval sadismus nacistů. Stálo tam například: „Nezapomeňte uložit své svršky na místo, abyste je po vykoupaní v pořádku našli.“ Naše mládí nás tenkrát naštěstí ochránilo před hlubšími citovými otřesy. Krutá skutečnost ustupovala často v našich zážitcích do pozadí pod vlivem napínavého dobrodružství na cestách se žebříňákem, při kterých jsme často objevovali tajnosti jiným smrtelníkům nepřístupné. Esesáci nás při našich cestách neustále sledovali a nejednou nás kontrolovali. Když jsme jednou projížděli kolem vchodu do tábora BIIa, u něhož stála strážní budka, objevili se esesáci, zastavili nás a začali prohlížet náklad vozu a obsah našich kapes. U mne našli dva páry dámských punčoch a ptali se, na co je mám. Odpověděl jsem, že jsem je našel a že je chci někomu dát. Poté nás pustili na další cestu.

Několik chlapců z naší skupiny bylo vybráno, aby pracovali jako poslíčci esesáků (Laufer, pípl) nebo táborových vězeňských funkcionářů (Kapo, Blokälteste). Ostatní zůstali u žebříňáků, pracovali celý den od časného rána do večera. Celý den jsme se těšili na večeri, kterou jsme dostávali po apelu kolem šesté hodiny. Dostali jsme čtvrtku tmavého chleba – vojenského komisárku na celý den, kousek margarínu, malinko marmelády a černou kávu. Život v táboře jsme mohli sledovat zblízka v době sčítání vězňů (apelu), kdy jsme museli nastoupit a čekat až jeden z esesáků nás spočítá společně s vedoucím baráku a podpisem stvrdí správnost výsledku počítání. Dny v táboře ubíhaly monotónně. Byly vyplněny apelem, prací a nočním klidem. Občas se naskytl mimořádná událost ve formě pokusu o útěk, který se většinou nezdařil. V takovém případě jsme museli nastoupit k mimořádnému apelu s opakovaným počítáním vězňů. Chycení dezertéři byli často umístěni v našem baráku, kde před našima očima byli bití a mučeni. Brzy nato byli za zvuku vězeňské kapely, která hrála veselé skladby, veřejně pověšeni a vězni museli kolem jejich mrtvol pochodovat. Také my jsme několikrát byli toho svědky, když jsme museli pochodovat kolem šibenic nedaleko vchodu do tábora. Sadistická vynalézavost esesáků byla nesmírná. Jindy jsme viděli dva chycené utečence, kteří museli u brány do úpadu dělat dřepy a přitom nést nad hlavou těžký balvan.

Jiní museli jít po táborové silnici s tabulkou s nápisem „Hurá, jsem zase tady“. Byli jsme opakovaně svědky výprasku býkovcem na dvoře mezi naším blokem a blokem Sonderkomanda. Mučený vězeň během výprasku omdlel bolestí, byl kříšen, ošetřen lékařem a příštího dne pověšen.

Z tábora jsme ve dne viděli rampu, kam v létě 1944 denně přijížděly transporty, většinou z Maďarska, které šly bez selekce do plynových komor. Po odjezdu nákladních aut s oběťmi zůstaly na rampě kupy zavazadel, které odklízeli členové zvláštní pracovní čety zvané Kanada. V říjnu a listopadu 1944 se v táborovém životě začaly projevovat změny věštící blížící se změny v našem životě.

Naděje

Denní řád se v táboře nezměnil, ve vzduchu však bylo cítit zvýšené napětí. Šířily se pověsti o vojenských úspěších spojenců a o tom, že se východní fronta k nám blíží. Nadále jsme časně zrána vyjížděli se žebříňáky z tábora a vraceli se zpět navečer. Bylo nutné odvézt více dřeva na stavbu krytů, které měly chránit esesáky před nálety „nepřátelských“ letounů. Žili jsme ze dne na den v nejistotě, co zítřek přinese. Objevily se zprávy, že naše skupina bude rozdělena a že někteří z nás budou přemístěni k jiným pracovním útvarům. Napětí v táboře rostlo každým dnem.

V té době propuklo povstání členů Sonderkomanda v krematoriu 3. Pozorovali jsme jeho průběh ze střechy našeho bloku. V podvečer bylo vidět plameny a slyšet střelbu. Cítili jsme s těmi muži, kteří hrdinně bojovali o záchranu svých životů v beznadějně situaci. Zakrátko střelba ustala, povstání bylo potlačeno. Zoufalí bojovníci našli smrt v mužném boji, nečekali na popravu v plynové komoře svých kolegů v jiném krematoriu.

V listopadu začali vybírat pracovníky do nedalekých uhelných dolů. Zařadili také mne do skupiny, která měla příští den odjet do Gleiwitz. Měl jsem nepříjemný pocit, že půjdu do horšího a přemýšlel jsem, jak se z této nepříjemné situace dostat. Šel jsem se honem poradit se svými „strážnými anděly“, zámečníkem Erichem Schönem (později spisovatelem Erichem Kulkou) a Blockältestem Arnoštem Schönem, dříve zasilatelem v Uherském Brodě. Oba mne od této skupiny zrazovali, varovali mě před prací v polských uhelných dolech, které byly technicky velmi zaostalé. Byla tam velmi těžká práce za nelidských podmínek a proslýchalo se, že při ní mnoho vězňů onemocnělo nebo zemřelo. Byl jsem nešťasten a nevěděl, co dělat. Naštěstí za mnou večer přišel jeden polský mladík a zeptal se mne, zda bych si místo ve skupině se mnou mohl vyměnit, poněvadž by šel rád se svým přítelem. Rád jsem mu vyhověl. Dodnes nevím, jak to s ním dopadlo, život je často nejvíce ovlivněn nahodilostími.

Počátkem prosince došlo na mne znovu. Bylo to asi tím, že jsem vypadal na svůj věk poměrně zdatně a na těžkou práci bylo zapotřebí mladých lidí, kteří mají dobrou kondici. Dostal jsem se do skupiny, která byla přesunuta do základního tábora Osvětim (Stammlager), kde jsem byl přidělen k pracovní četi „Ošetřování zvířat – Zemědělství“ (Tierpflege – Landwirtschaft). Naše práce spočívala v opatrování koní,

kteří byli umístění ve stájích podobajících se barákům, ve kterých jsme v Birkenau bydleli. Do Osvětimi jsem odešel s ostatními vybranými chlapci 12. prosince 1944. Odcházel jsem z Birkenau s pocitem uvolnění a naděje. Byli jsme rádi, že se vzdalujeme od pěti plynových komor, které stály v našem bezprostředním sousedství a byly pro nás stálou hrozbou.

Umístili nás do zděného jednopatrového baráku, který jsem nikdy neviděl za světla, poněvadž jsme do práce vycházeli denně v půl páté ráno a vraceli se až za tmy. Zima byla na sklonku roku 1944 krutá. Často sněžilo a hodně mrzlo, od východu vál mrazivý vítr. Z dálky jsme občas zaslechli střelbu. Byl to náznak toho, že se fronta přibližuje a v nás tím sílila naděje na přežití.

Do práce jsme šli denně asi hodinu. Brodili jsme se sněhem, vzdorovali větru a mrazu, než jsme dorazili na pracoviště, k barákům s koňmi, které jsme měli na starosti. Zkřehlýma rukama jsme je hřebelcovali a dávali jim jíst a pít. Občas jsme se při tom přizpůsobili vybíráním ovesných vloček ze žrádla. Práce nebyla lehká. Jednou mě vztekly polský kápo udeřil, nebyl s mou prací spokojen.

V osvětimském táboře jsme nepobyli dlouho. 21. ledna 1945 jsme jako obvykle vyšli časně ráno do práce. V poledne přišel rozkaz, že se máme s koňmi vydat na pochod do Neznáma. Nacpal jsem si kapsy ovesnými vločkami a vyšel jsem na dalekou cestu. Byl jsem rád, že jsem měl konečně možnost odejít z pekla, v němž jsem ztratil rodiče a bratra. Vydali jsme se na pochod zimní krajinou, na můj první pochod smrti.

Pochod smrti do Buchenwaldu

Bylo 21. ledna 1945, když jsme za ranní tmy opouštěli tábor Osvětim. V dále bylo stále častěji a silněji slyšet střelbu. Šli jsme s koňmi a kravami na západ. Cesta ubíhala pomalu. Prvního dne navečer jsme zastavili u statku. Ve stodole jsme se uložili ke spánku. Ti, co se do stodoly nevešli, mohli spát na louce před statkem. Znenadání zazněl v noci pronikavý výkřik, poslední výkřik vězně, kterému spoluvězni odcizili batoh, ve kterém měl svůj skromný majetek. Někteří z nás byli zjevně i v kritických situacích schopni vraždit, aby se zmocnili majetku druhého a nasýtily se ukradenou potravou. Potvrdila se pravdivost úsloví „člověk je člověku vlkem“.

Časně zrána jsme se vzbudili a pokračovali v cestě. Střelba neustávala, zdálo se, že se přibližuje. Naši strážci – esáci a příslušníci wehrmachtu znervózňeli. Šli jsme zřejmě příliš pomalu, zvířata se jen vlekla a my také. Sílila obava, že by nás Rusové mohli dostihnout. Později se ukázalo, že tato obava nebyla reálná. Rusové dlouhodobě zastavili pohyb fronty asi šedesát kilometrů před koncentračními tábory v oblasti Osvětimi a dali tak nacistům možnost odsunout převážnou většinu žijících vězňů na západ. Po obsazení této oblasti se zjistilo, že Rusové osvobodili jen několik tisíc zubožených vězňů z původních desetitisíců, kteří byli včas odvezeni. Byla vyslovena domněnka, že to byla součást sovětské taktiky, poněvadž nebyl zájem o to žít, ošetřovat

a repatriovat tak velký počet zubožených osob z různých států Evropy.

Navečer druhého dne jsme dorazili do městečka Loslau. Tam padlo rozhodnutí, že dál tímto tempem se zvířaty jít nemůžeme, že by nás záhy mohla fronta dostihnout. Naložili nás do otevřených uhelných vagonů a zvířata ponechali jejich osudu. Vlak se rychle rozjel, nebyl ani čas vymést sněh na podlaze vagonů. Jeli jsme zkřehlí ledovou nocí a snažili se ohřát jeden o druhého. Byla nám zima, měli jsme žízeň a hlad. Mezi vagony jela s námi ozbrojená stráž a občas mezi nás hodila kusy chleba. Byli jsme jako slepice, které se perou o zrní, které jim hází hospodář. Někteří v této situaci skutečně zapomněli, že jsou lidmi.

Příštího dne jsme zastavili ve stanici s nápisem Gross Rosen. Byli jsme ve Slezsku, v jeho části obsazené Němci. Zachvěli jsme se. Věděli jsme, že koncentrační tábor v tomto místě patří k nejhorším. Stáli jsme dlouho na stanici. Teprve za několik hodin jsme se dali do pohybu. Naštěstí se ukázalo, že v koncentračním táboře Gross Rosen pro nás nebylo místo. Jeli jsme dál na západ dnem i nocí.

24. ledna 1945 jsme dorazili do Výmaru. Přikázali nám vystoupit z vagonů a dát se na pochod do nedalekého koncentračního tábora Buchenwald, který patřil k prvním svého druhu v říši nacistů. Vzpomněl jsem si, že zde dle vyprávění asi před pěti lety zahynul mamčin bratr Ervín, kterého zatkli, protože po osmé hodině večer seděl na lavici, která částečně vyčnívala do ulice před domem dědečka a babičky v židovské čtvrti v Uherském Brodě. Strýce jsem bohužel v Buchenwaldu nezastihl, byl jsem tam zase sám. Když jsme znaveni dorazili do tábora, museli jsme nejprve jít do sauny. Šel jsem s ostatními pod sprchy a vzpomněl si na sprchy, které jsme zahlédli v osvětimském krematoriu. Naštěstí se zde neplynovalo a nevím, zda to dříve bylo. Když jsem vyšel ze sprchy, opuchly mi najednou obě nohy a na obou chodidlech se bleskurychle vytvořily velké puchýře naplněné čirou tekutinou. V některých byla krev. Nemohl jsem se postavit na nohy, měl jsem velké bolesti. Do tábora jsem se s těžší dobelhal a ulehl na okraj spodního patra kavalce. Dala se do mne třesavka, dostal jsem horečku. Noc jsem prostěnal, spal jsem jen chvílemi a měl jsem horečnaté sny. Ráno mě odnesl na zádech jeden ukrajinský vězeň do nemocnice. Teplota mi stoupla nad 39 stupňů Celsia. Uložili mě na lůžko v nemocničním sále. Většinu času jsem prospal. Oba palce u nohou mi začaly černat, lékaři hovořili o gangréně a uvažovali o amputaci. Bylo mi z toho úzko. Bez palců se těžko chodí. Mezi lékaři byl český doktor, který mi na omrzliny dal černou mast. Ta léčba kupodivu zabrala, za několik dnů začaly palce růžovět. Oddychl jsem si. Teprve za dva týdny teploty polevily. Přeložili mě na oddělení rekonvalescentů v polovině baráku, v jehož druhé půli byli umístění studenti z univerzity v Oslo, kteří odmítli bojovat na frontě za vůdce, přestože patřili k výkvětu árijské rasy. Stále jsem se ještě nemohl postavit na nohy. Na záchod mě museli nosit. Pokaždé jsem doufal, že se tam setkám s Norem, který mi dá nějaký dárek, nejraději něco k jídlu. Norové měli totiž v táboře výsadní postavení a dostávali balíčky od Mezinárodního červeného kříže. Moje očekávání však bylo splněné

jen jednou a to ještě ne úplně, dostal jsem jednu skleničku vitamínů. Na oddělení byla mezinárodní společnost: lékaři byli Jugoslávci, ošetřovatelé Francouzi a Španělé. Byl jsem z pacientů nejmladší. Upoutal jsem pozornost lékařů tím, že jsem jim zpaměti přednášel českou poezii, básně Wolkerovy, Nezvalovy a Bezručovy, které se jim velmi líbily. Tenkrát byly sympatie mezi Čechy a Jugoslávci silné.

Ležel jsem na prvním patře palandy. Vedle mne ležel starší pán jménem Holub, tuším z Kutné Hory. Když zjistil, že jsem žid, snažil se mě přesvědčit, že moji rodiče a příbuzní užívali ke zhotovení macesů krev křesťanských dívek. Řekl jsem mu, že o tom nic nevím, a on mi tvrdil, že to určitě dělali, jenom o tom přede mnou nemluvili. Bylo mi velmi líto, že i v tak vážné situaci, v níž se oba nacházíme, se můj soused nevzdává primitivních pověr a předsudků, jež ovládaly mysl lidí koncem devatenáctého a počátkem dvacátého století. Dreyfusova aféra a Hilsneriáda zřejmě dosud ovlivňují smýšlení lidí, kteří se bojí samostatně myslet. Skončil měsíc únor, začal březen a můj stav se zřetelně zlepšil. Po mnoha týdnech jsem začal znovu chodit, chodidla se mi pokryla novou kůží, na nohách se rány zahojily, zůstalo jen několik jizev, některé s krvavým nádechem. Začal jsem popocházet po oddělení, seznamoval se s jinými pacienty a uvažoval o tom, co bude dále.

Pochod smrti z Buchenwaldu do Neznáma

Po táboře se začaly šířit zvěsti, že se americká armáda přibližuje a že vězně bude třeba evakuovat. Měl jsem starost, co se s námi na našem oddělení stane. Někdo řekl, že při vyklízení Osvětimi marodku vyhodili do povětří. Po této správě se nás zmocnil silný strach. V zoufalství jsem vyhledal jednoho z jugoslávských lékařů a zeptal se ho, co mám dělat. Zarazil se a řekl, že mi poradit nemůže. „Když zde zůstaneš, může být oddělení vyhozeno do povětří, budeš-li z oddělení propuštěn, zařadí tě do transportu a můžeš zahynout na pochodu smrti.“ Nezbylo mi než opět vzít osud do vlastních rukou a učinit samostatné rozhodnutí. Požádal jsem o propuštění z nemocnice a 10. dubna 1945 jsem z ní odešel. Téhož dne jsem se vydal s transportem Čechů do Neznáma a zahájil tak svůj druhý pochod smrti. Odešlo nás pět tisíc Čechů poté, co se nacistům nepodařilo dát dohromady transport židů, kteří se rozprchli po táboře a ukryli v různých blocích. Šli jsme nejprve na nádraží do Výmaru, kde nás tentokrát naložili do uzavřených vagonů. Vlak se navečer rozjel. Nikdo nevěděl, kam jedeme. Jeli jsme pomalu směrem na východ. Byli jsme namačkáni v nákladních vagoncích. Příštího dne se vlak náhle zastavil, poté co jsme uslyšeli nízkou letící letadlo a salvy výstřelů. Stáli jsme dlouho. Konečně přišel rozkaz vystoupit z vagonů. Dozvěděli jsme se, že kotláři, jak jim říkali, rozstříleli naši lokomotivu a ta se stala nepojízdnou. Získali jsme celý slunečný den. Seděli jsme před vagony poblíž Jeny a očekávali věci příští. Teprve k večeru nám nařídili, abychom se dali na pochod. Za několik hodin jsme procházeli Jenou. Znenadání jsme slyšeli výbuch a most přes řeku, po kterém přešla část

našeho transportu, vyletěl do povětří. Tím znemožnil druhou část transportu se přes řeku dostat. Naštěstí jsem byl v první části, která mohla pokračovat v pochodu. Naši strážci byli starší příslušníci wehrmachtu, kteří zřejmě už delší dobu byli v záloze. Příští den se navíc objevilo několik esesáků rumunského původu, kteří se chovali agresivněji.

Šli jsme pomalu, sotva jsme se vlekli. Měl jsem již druhý den průjem. Včera jsem musel několikrát vyjít z řady. Můj soused si toho všiml a nabídl mi balíček cikorky. Snědl jsem celý obsah a navíc balíček obilní kávy, abych si ucpal zažívací trakt. Průjem mě pak naštěstí přešel, což mi zachránilo život. Rumunští esesáci totiž, na rozdíl od našich strážců z minulého dne, začali střílet po každém, kdo se z jakýchkoli důvodů opovážil vystoupit z pochodujícího útvaru. Po stranách transportu se objevila řada mrtvol. Uvědomil jsem si tenkrát, že cikorce a umělé kávy vděčím za svůj život a že v životě a o životě často rozhodují na pohled bezvýznamné věci. Prošli jsme Jenou. Bylo nás stále méně. Za městem se začali někteří z transportu vytrácet. Vystoupili z řady, přehodili si kabát přes rameno a šli pak proti směru zbytku transportu. Tito zběhové se často uchýlili do blízkých lesů, kde byli ukryti němečtí vojáci, kteří skoro všechny zastřelili. Když jsme příštího dne, v pátek 13. dubna 1945, šli sami lesem, viděli jsme po stranách cesty několik mrtvol.

Dělostřelecká střelba kolem nás stále více zesilovala. Kolem poledne zbytek transportu pojednou zastavil, zjistili jsme, že jsme obklíčeni a že nemůžeme jít dále. Nad hlavami nám kroužili pro nacisty „nepřátelské letouny“, které měly dle našeho názoru za úkol sledovat náš pohyb a zaznamenávat naši přesnou polohu. Později se ukázalo, že tato naše domněnka byla správná. Zastavili jsme se nadlouho poblíž nějaké vesnice. Pojednou se zblízka ozvala střelba, nastala panika a mnozí z nás se rozprchli. Utekl jsem s jedním spoluvězněm, jehož jméno bylo Franta Slačík. V tom zmatku jsme přelezli plot blízké továrny a hledali vhodný úkryt. Schovali jsme se pod vagon. Když jsme zalehli, zjistili jsme, že ležíme v louži oleje. Střelba i hluk venku pomalu ustávaly. Cítili jsme, jak nám srdce rychle buší. Pojednou se poblíž ozvaly kroky a objevil se paprsek světla. Dech se nám zarazil. Někdo zřejmě po nás pátral. Paprsek se stále více přibližoval a najednou nás začal osvětlovat. „Hände hoch!“ zařval někdo na nás. Vylezli jsme z úkrytu se zdviženými rukama. Před námi stál voják, starší muž s napřáženým revolverem. Začali jsme mu nesměle vysvětlovat, že jsme se sem uchýlili, poněvadž jsme se báli „nepřátelského náletu“. Chvilí bylo ticho a dodnes nepochopím, proč nás ten muž tenkrát nezastřelil. Co ho asi zdrželo? Co se v tom okamžiku asi odehrálo v jeho hlavě? „Zmizte!“ zařval a my se dali na útěk. Není mi dosud jasné, proč nás tenkrát nezastřelil „na útěku“, jak se tyto vraždy oficiálně nazývaly. Věřím dosud, že jsem se tenkrát podruhé narodil.

Utíkali jsme před namířeným revolverem, který zázrakem nespustil. František Slačík, ač starší než já, přece jen utíkal rychleji. Setmělo se a já jsem ho najednou už neviděl. Franta utekl a já jsem se octnul najednou sám mezi dvěma frontami. Začal jsem mít silný strach. Utíkal jsem k prvním domům setmělé vesnice a snažil jsem se tam získat přístřeší.

Zazvonil jsem. Místo pána nebo paní domu na mne vyletěl štěkající pes, který na mne vztekle dorážel. Za ním se objevila starší paní. „Nechtě mě zde přespat, Američané jsou blízko,“ zebračil jsem úpěnlivě. „To nejde,“ odpověděla chladně, „bylo by to pro nás nebezpečné.“ Zklamán jsem se vydal na další cestu ve tmě. V dálce jsem pojednou před sebou viděl stíny lidí, a když jsem se přiblížil, slyšel jsem stále zřetelněji lidské hlasy. Zvedl jsem ruce nad hlavu na znamení, že se vzdávám. Přivítali mě smíchem, byli to muži z našeho transportu. „Nemusíš se bát. Jsme obklíčeni, nemůžeme jít dál.“ Ulevilo se mi. Američané o nás zřejmě vědí.

Osvobození

Získali jsme opět cenný čas. Shromáždili nás na pahorku, odkud jsme mohli pozorovat boje, které se odehrávaly v naší bezprostřední blízkosti. Rumunští esesáci náhle zmizeli. Zbylí strážci z wehrmachtu zřejmě nevěděli, co s námi dělat. Nabídlí nám, že nás předají Mezinárodnímu červenému kříži. Znělo to jako neskutečný sen, přesto jsme však léčku nevyučovali. Kvečer nám oznámili, že nás zavedou do blízké obce a že tam přespíme v místní tělocvičně. Slíbili nám také jídlo. Byli jsme unaveni a blízcí vyčerpání.

Nechali jsme se vést ozbrojenými civilisty s označením Červeného kříže, kteří pro nás přišli. Procházeli jsme blízké lesy a viděli tam zase několik mrtvých těl, byli to zřejmě ti, kteří naše řady opustili.

V tělocvičně nám dali polévku a chléb. Několik dní jsme skoro nic nejedli, posílení jsme potřebovali. Záhy jsme usnuli. Ráno nám dali chléb a kávu. Chystali jsme se k odchodu, když se pojednou objevil v okně tělocvičny voják v americké uniformě s namířenou pistolí. Ptal se, zda je mezi námi někdo se zbraní. Pokud je přítomen, aby se ihned vzdal a zbraň odevzdal. Přihlásilo se několik strážců. Byli odvedeni a za chvíli se na dvoře ozývalo lámání pařeb pušek. My jsme byli tím vším ohromeni a jen pomalu jsme si uvědomovali, co se v posledních chvílích přihodilo. Začaly znít hymny různých národů. Všichni byli dojata a uvědomovali si hluboký význam těchto historických okamžiků. Byli jsme osvobozeni, byli jsme svobodní lidé. Neuvěřitelné se stalo skutečností. Začalo nám nové období života.

První doušky svobody

Člověk si často uvědomuje cenu toho, co měl, teprve když to ztratil. Když jsme se ráno 15. dubna 1945 probudili v tělocvičně v německém městě Eisenbergu jako svobodní osvobození bývalí vězňové, vážili jsme si toho, že jsme se dožili navrácení svobody. Těžké bylo uvěřit, že najednou můžeme jít, kam chceme, že se můžeme vrátit, kdy chceme a že můžeme dělat, co se nám zlíbí. Mnozí byli opilí svobodou. Hned první večer vyšli do ulic a chtěli se pomstít za to, co museli prodělat a nahradit aspoň něco z toho, co jim bylo ukradeno. Někteří ničili výkladní skříně, kradli, na co přišli a potáceli se po ulicích. Den po osvobození otevřeli Američané sklady německé armády a dali je k dispozici místnímu

obyvatelstvu. Řada osvobozených vězňů se s nimi dělila o kořist: masové konzervy a jiné druhy potravin. Mnozí se dali nedočkavě do jídla. Po mnoha dnech hladovění a po letech strádání začali hltavě jíst tučné vepřové maso v konzervách. Někteří tyto hody nepřežili, oslabený organismus nestačil zpracovat těžkou stravu. Dostavily se těžké průjmy, jež v zárodku ničily radost ze znovu nabyté svobody.

První dny na svobodě uběhly rychle. Poznávali jsme okolí a snažili jsme se obnovit síly. Začali jsme se zajímat o události na frontách a ve vlasti. Po třech dnech si přišli obyvatelé Eisenbergu stěžovat americké vojenské správě a žádali, abychom byli přemístěni jinam. Svou žádost zdůvodňovali tím, že se nemohou starat o výživu stovek osvobozených vězňů, které byly zachráněny z původního transportu 5000 lidí. Většina z těch, kteří opustili Buchenwald 10. dubna, zůstala někde na cestě, poněvadž jim válečné operace zabránily v dalším pochodu. Američané žádosti starosty Eisenbergu vyhověli, 19. dubna nás naložili na nákladní auta a převezli do nedalekého Erfurtu, kde bylo za války středisko „gastarbeiterů“, osob z nacisty obsazených států, které byly nuceně nasazeny na práci pro armádu nacistů. Nastěhovali nás do kasáren na okraji města. Podnikali jsme odtud výpady do města a soustředili se především na sklady německé armády. Každý se snažil zmocnit se co nejvíce užitečných věcí a vytvořit si jakýsi majetek. Jednoho večera jsem se vrátil do ubytovny s kusem látky na oblek a s kůží na podrážky. Doufal jsem, že to budu moci někdy upotřebit. Našel jsem také modrou uniformu německých letců, která mi, co do velikosti, padla. Nosil jsem na ní na levém rukávu pásku s nápisem Buchenwald, aby si mne lidi nepletli s příslušníkem poražené armády.

Život naší skupiny se začal počátkem května organizovat. Utvořil se jakýsi výbor, který měl hájit naše zájmy. Byl v něm učitel Mikula a Tesla, oba původem někde od Moravské Ostravy, jména ostatních si nepamatuji. Docházely nám zprávy, že Praha je ohrožena tanky ustupující německé armády, která se stahovala na západ pod náporům Rusů. Obávali jsme se o další osud krásné Prahy. Mnozí z nás chtěli aktivně bojovat proti Němcům, chtěli se co nejdříve vrátit do vlasti, domů ke svým milým.

V Erfurtu jsem oslavil své patnácté narozeniny. 10. května jsem napsal dopis do Uherského Brodu tetě Rudě a strýcovi Ferdovi a ohlásil jim, že jsem válku přežil a že se nacházím v Německu. O smrti rodičů a bratra Tomáše jsem jim už předtím napsal z Buchenwaldu ve standardním dopise, kde jsem uvedl, že moji nejdražší jsou spolu s bratrancem Milanem, synem tety a strýce Čejkových, o němž jsem věděl, že byl za války v Osvětimi zavražděn. Můj dopis byl vypraven Československým národním výborem v Erfurtu a odeslán do Prahy 14. května 1945.

Nečekaný výlet

Pomalou jsem si začal zvykat na život v erfurtských kasárnách. Idylka však netrvala dlouho. 15. května časně zrána jsem byl nečekaně probuzen členem našeho výboru. „Vstávej. Pojedeš s námi. Potřebujeme Tě jako tlumočníka.“

„Kam pojedeme?“ zeptal jsem se. „Do Prahy. Postaráme se o rychlou repatriaci kamarádů. Chceme pomoci bojující Praze.“ „Mám si vzít věci sebou? Vrátime se ještě?“ „Nemusíš.“ Rychle jsem se připravil k odjezdu. Jeli jsme čtyři v malém Volkswagenu: Mikula, Tesař, slovenský partyzán Jano a já. Vyrazili jsme před svítáním a rychle jsme se přiblížili hranici amerického okupačního pásma u Chemnitz (Saské Kamenice). Rusové nás pustili do svého pásma bez obtíží. Snažili jsme se co nejrychleji projet hraničním pásmem a severními Čechami. Doslechli jsme se, že tam někde v lesích se ještě zdržují němečtí partyzáni, wehrwolfové, kteří ostřelují vozidla jedoucí po silnici. Naštěstí se nám nic podobného nestalo. Dojeli jsme navečer v pořádku do Prahy. Tam bylo rušno. Válka sice oficiálně skončila 9. května, v Praze však trvaly boje se zbytky poražené německé armády ještě několik dní poté. Projížděli jsme Prahou ulicemi s poškozenou dlažbou, kde dosud stály barikády a kolem nich se rojili lidé s páskou revoluční gardy na levém rukávě.

Večer po příjezdu sdělili Mikula a Tesla, že odjíždějí do Ostravy, aby se pokusili získat nějaké dopravní prostředky pro odvoz osvobozených vězňů, kteří netrpělivě čekali v kasárnách v Erfurtu na dopravu do Prahy. Uvěřili jsme jim a oni odjeli. Nikdy jsme je pak už neviděli. Zůstali jsme s Jánem sami opuštěni v porevoluční Praze. Museli jsme sehnat nocleh, Napadlo nás obrátit se na YMCA na Poříčí. Ubytovali nás. V příštích dnech jsme chodili po Praze a snažili se splnit úkol, kvůli němuž jsme předčasně opustili Erfurt. Trvalo nám několik dní, než jsme 23. května mohli vyrazit s kolonou aut a autobusů nazpět do Erfurtu. Přišli jsme v ten den časně zrána na nábřeží a k našemu zděšení jsme u autobusů spatřili několik desítek turistů s fotoaparáty. Chtěli jet s námi a zachytit vše na fotografie. Neuvědomili si, že obsazují v autobusech místa těm, kteří netrpělivě čekají na návrat do vlasti po letech věznění v Německu. Rozjeli jsme se. Stará, špatně udržovaná vozidla, jezdící na dřevoplyn, se dala do pohybu směrem na sever. Vpředu jelo osobní auto s vedoucími, kteří měli u sebe potřebné doklady. Dostali jsme se v pořádku na českou hranici, kterou jsme bez nesnází přešli. Přijeli jsme k rozvalinám Saské Kamenice (Chemnitz, za komunistů Karl-Marx-Stadt), kdysi výstavného města, po němž zůstaly po četných bombardování jen hromady kamení. Na mrtvé město byl příšerný pohled. Pod rozvalinami ležely stovky dosud neidentifikovaných mrtvol dřívějších obyvatel. V tomto kamenném bludišti nebylo možné se orientovat. Na některých hromadách kamení byly tabulky s názvy dřívějších ulic. Městem procházela demarkační čára mezi okupačními pásmi a naším úkolem bylo dopravit se ještě před setměním k přechodu do amerického pásma a dostat se s celou kolonou aut přes pole na dálnici.

Projížděli jsme pomalu troskami strašidelného města. Hromady kamení, připomínající zničené Pompeje, sváděly k fotografování. V jednom autobuse přemluvilo několik žen řidiče, aby odbočil z trasy kolony a umožnil jim fotografovat některá zákoutí s troskami města. Řidič jim vyhověl, odbočil a za ním následovaly další autobusy a auta. Náš transport se takto rozpadl na dvě části. Vedení naší výpravy se nacházelo v první části stejně, tak jako autobus, v němž

jsem seděl. Připozdívalo se, když první část výpravy dorazila k přechodu do amerického okupačního pásma. Tam se zjistilo, že druhá část dosud nedojela a že přítomna je pouze polovina vozidel, která vyjela z Prahy. Na přechodu stálo několik amerických vojáků, kteří prohlíželi naše doklady. Dlouho jsme čekali na opozdilce s nadějí, že se jim podaří najít správnou cestu k přechodu. Začali jsme tušit, že asi zabloudili v labyrintu sutin a možná dojeli k jinému přechodu, kde nás nenašli. Čas ubíhal, napětí rostlo a začali jsme se bát, abychom se neocitli ve tmě v nebezpečném prostředí. Bylo nutno jednat. Vedoucí výpravy mě požádal, abych nastoupil s několika členy vedení do jednoho autobusu, s kterým bychom se pokusili najít ostatní vozidla výpravy. Měl jsem být k dispozici a případně pomoci s angličtinou, pokud by bylo třeba. Měl jsem radost, že jsem mohl být užitečný a že jsem v této situaci mohl dělat tlumočnicka. Rozjeli jsme se a vzdálili se od ostatních. Dojeli jsme k dalším přechodům do amerického pásma, tam nám řekli, že tam žádná vozidla z naší výpravy nepřijela. Připozdilo se a začalo se stmívat. Vrátili jsme se rychle k našemu původnímu přechodu a k našemu velkému překvapení jsme zjistili, že ostatní vozidla odtamtud mezitím odjela. Ocitli jsme se sami v jednom autobuse v troskách zničeného německého města, které ve tmě vypadaly jako strašidelné siluety. Za nimi by se snadno mohli skrýt pomstychtiví partyzáni, kteří se nemohli smířit s porážkou nacistické armády. Nebylo radno se tu déle ve tmě zdržovat. Zajeli jsme proto k přechodu a já jsem se zeptal amerického vojáka, zda neviděl vozidla z naší výpravy, která sem měla dorazit na cestě do Buchenwaldu. Oslovený voják o ničem nevěděl, asi teprve nedávno nastoupil do služby. Vysvětlil jsem mu naši situaci a vylíčil naše obavy z přepadení v těchto nebezpečných místech. Nakonec se mi podařilo ho přemluvit, aby nás pustil na polní cestu, která vedla k nedaleké dálnici na Erfurt. Dojeli jsme na ni za tmy a dostali se za několik hodin do Buchenwaldu, kde jsme se ohlásili. Tam jsme zklamání zjistili, že z naší výpravy se tam nikdo neobjevil. Zřejmě se ostatní po skupinách vrátili do Prahy. Byli jsme velmi zklamání tím, že naše repatriční výprava ztroskotala kvůli nemístné zvědavosti několika turistů, kteří jeli na výlet na úkor těch, kteří s napětím čekali na dopravu do vlasti po letech věznění v koncentračním táboře Buchenwald. Uvědomili jsme si, jaké muselo být jejich zklamání, když se nás nedočkali a nemohli přijet na pomoc bojujícím při povstání v Praze. V Buchenwaldu jsme se dozvěděli, že v době naší nepřítomnosti odvezli naši skupinu na amerických kamionech z Erfurtu do Plzně. Bylo zbytečné se do Erfurtu vracet, vše, co jsme v ubikacích zanechali, bylo odvezeno nebo zlikvidováno. Tak jsem přišel o svůj první malý majetek po válce, o majetku svých rodičů jsem nic nevěděl, ten dopadl stejně. Po delším čase mi došel od jednoho bývalého spoluvězně z Plzně balík s několika bezcennými věcmi, ty cennější zmizely.

Nabídli nám, že nás odvezou na amerických kamionech přes Plzeň zpět do Prahy. Nebylo času na rozvažování, nabídku jsme přijali. Nemělo smysl zůstat v Buchenwaldu a čekat na to, zda se z naší výpravy ještě někdo objeví. Odjeli jsme s Jánem do Prahy a nastěhovali se zase do YMCA.

Tak skončila naše repatriační výprava. Zanechala v nás trpké pocity zklamání. S nikým z té výpravy jsme se už nesehtkali. Ján odjel za několik dní na Slovensko a já jsem zůstal sám v nepokojné Praze.

Překvapivé setkání

Prahu jsem měl odjakživa velmi rád. Poprvé jsem tam byl jako pětiletý účastník svatby strýce Arthura, nejstaršího mamincina bratra, v roce 1935. Z té doby si jen málo pamatuji. Strýc se oženil s velmi hezkou tetou Editou, rozenou Kantorovou. Narodila se jim dcera Ria v roce 1937. Strýc Arthur bohužel válku nepřežil, stejně jako dva další bratři mamincini, Ervín (nazývaný Suchý) a Alfréd (nazývaný Ovečka). Po válce se vrátili jen vdovy Edita (po Arthurovi) a Hilde (po Alfredovi), Ervín nebyl ženat. Z maminciny rodiny nezůstal po válce nikdo naživu. Z tatínkových deseti sourozenců se zachránili pouze tři: nejmladší bratr Vítězslav (Siga) se vrátil do Prahy s rodinou z Terezína a do Uherského Brodu se vrátila s rodinou z koncentračních táborů teta Tereza se strýcem Jindřichem Langerem a sestřenicí Evou. Teta Ruda přežila válku v Uherském Brodě, žila ve smíšeném manželství se strýcem Ferdinandem Čejkou.

Celé dny jsem chodil po Praze, díval se, naslouchal a vnímal plnými doušky porevoluční ruch. Květen končil a jednoho dne jsem připadl na myšlenku, že bych mohl vyhledat strýce Sigu a jeho rodinu. Před válkou bydleli v Praze

a v roce 1941 odjeli jedním z prvních transportů do Terezína. Strýc tam pracoval jako elektrikář v Magdeburských kasárnách, a pokud mi bylo známo, zůstali tam všichni až do konce války. Adresu jsem neznal. Šel jsem na policii a tam mi tu předválečnou adresu vyhledali. Bylo to na okraji Prahy ve Strašnicích v ulici Nad olšinami. Počátkem června jsem se tam vypravil. Zazvonil jsem u bytu a napjatě čekal, zda mi někdo otevře. Kupodivu se dveře za chvíli otevřely a přivítala mě moje starší sestřenice Valyna. Vešel jsem dovnitř a přivítal se s ostatními členy rodiny. Bylo to radostné setkání po téměř třech letech. Byl tam také Ivan Kirschner, nastávající manžel Valyny. Naše radost byla však kalena smutnými vzpomínkami na ty členy našeho rodu, kteří se po válce nevrátili. Strýc Siga se s rodinou vrátil před dvěma dny z Terezína. Nastěhovali se do dříve obývaného bytu. Zůstal jsem na večeři. Čekalo na mne další překvapení. Pojednou někdo zazvonil u dveří. Otevřeli a vešel štíhlý mladý muž s jemným knírkem pod nosem a s hladkým účesem. Byl to můj bratranec Vlasta Čejka, mladší syn tety Rudy a strýce Ferdý. Ke konci války byl jako míšenec zatčen na Hagiboru v Praze. Před válkou začal studovat orientalistiku na Karlově univerzitě v Praze. Když univerzitu v listopadu 1939 zavřeli, šel pracovat manuálně. Pracoval delší dobu na pile v Uherském Brodě. Jeho starší bratr Milan byl právník v Moravské Ostravě. Zatkli ho v roce 1942 spolu s několika jinými muži. Všichni byli obviněni z podvratné činnosti, ze šíření letáků s pobuřujícím obsahem. Po výsleších byli převezeni do Osvětimi, kde Milan v roce 1943 zahynul.

„Tu máme toho našeho Drgu!“ zvolal Vlasta nadšeně. „Vezmu Tě sebou k našim do Brodu. To bude překvapení!“

3. června 1945 jsme se s Vlastou vydali na cestu. Jeli jsme rychlíkem do Brna, odtud osobním vlakem do Veselí nad Moravou. Tam jsme museli pěšky přejít pontonový most, původní most vyhodili Němci do povětří. Dalším vlakem jsme jeli do Kunovic. Tam vlak končil. Byl večer a my se vydali na další cestu do Brodu pěšky, ač byl vydán zákaz vycházení po desáté hodině večerní. Došli jsme do Uherského Hradiště, odtud jsme šli dále směrem Uherský Brod. Byla teplá noc, na nebi zářily hvězdy. Šli jsme uprostřed prázdné silnice. V jedné vesnici nás zastavili ruští vojáci přísným zvoláním: „Kto idot?“ Naše odpověď zněla: „My!“ Nato nám začali vojáci vysvětlovat, že v noci nesmí nikdo chodit po silnici, že je to nebezpečné a že musíme počkat do rána u nich. Chtěli nás zavřít u nich ve strážnici. My jsme jim vysvětlovali, že jsem se vrátil z Osvětimi a že se po mnoha letech vracíme k rodině. Ukázal jsem jim své vytetované číslo na levém předloktí. Pochopili. Slovo Osvětim jim bylo dobře známé. Nechali nás jít dále. Těch sedmáct kilometrů z Uherského Hradiště do Uherského Brodu jsme šli skoro čtyři hodiny. Naštěstí jsme neměli těžká zavazadla. Ke strýcovi a tetě jsme došli po druhé hodině v noci. Přivítání bylo velmi srdečné. Začínal 4. červen 1945. Byl jsem úplně vyčerpán a šel jsem hned spát. Spal jsem tři dny a tři noci, abych se zotavil. Byl jsem rád, že jsem u rodiny. Toho dne mně začal nový život.

**Fotografie v textu:
soukromý archiv Jiřího Diamanta
a 2 fotografie Michala Stránského**

Ferdinand a Rudolfa Čejkovi v roce 1970

Osmnáctiletý J. D. v roce 1948

Svatební foto Jiřího a Jaroslavy Diamantových, 1956

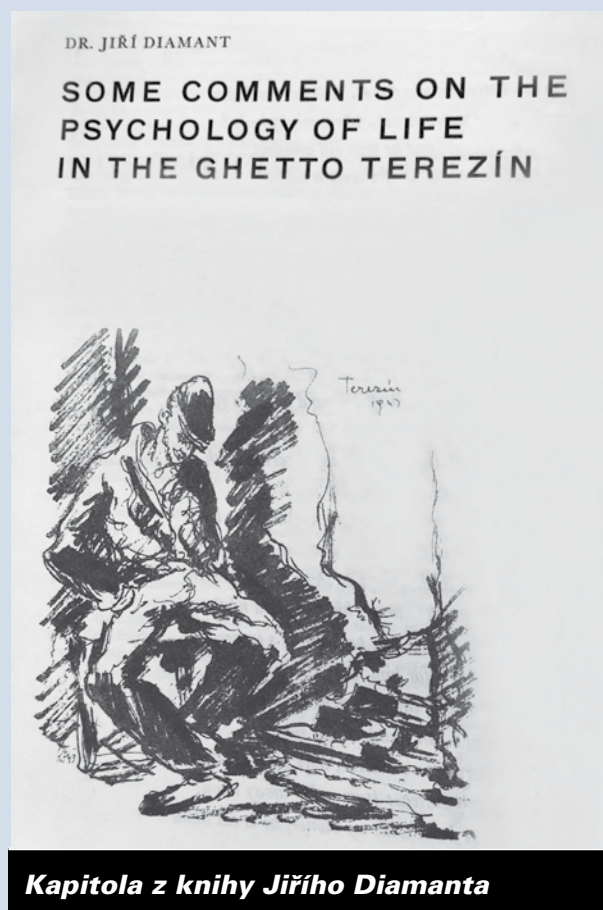
Jiří a Jaroslava s dcerami Zuzanou a Michaelou, 1964

Rodina J. D. v Praze, 1994

Rodina J. D. doma v Nizozemsku

Kapitola z knihy Jiřího Diamanta

**Terezínská
iniciativa**

Vydává Terezínská iniciativa, Jáchymova 3, Praha 1. Telefon: 222 310 681, 601 122 818, e-mail: terezinskainiciativa@gmail.cz.
Redakční rada: Tamara Pavlíčková, Michal Stránský, Michaela Vidláková

Bankovní účet: v CZK: 59433011/0100.
Mimořádné číslo vyšlo v dubnu 2021.

MK ČR E 10779